

*Ленинчи комсомолну
40-жыллыгына*

T. J. J. J.

Ж Ы Р Л А

ЛЕНИННИ ЖЫРЫ

Жерде къара туманланы
Ленинни окъууу чачханды,
Халкъланы жашаугъа барыр жолуна,
Улуу жарыкълыкъны ачханды.

Совет кыралны кыурагъан,
Партиябызны да башчысы
Ленин болгъанын а биз унутмазбыз
Адам улуну уа ахшысы.

Ленинчиликни байрагъын
Ерге тутуб, алгъа барабыз,
Ленинни жолундан терсине кетмей,
Коммунизм жашауну салабыз.

Ленин дуньядан кетсе да,
Емюрде да жашар ленинизм;
Ленин этген осуйатны толтуруб,
Толу болдурурбуз коммунизм.

1957

ОКТАБРНЫ ЖЫРЫ

Октябыр кюню
Бизге жетгинчи,
Жауларыбызны
Ол гунч этгинчи,

Жашау онг табмай,
Кёб жыл кыйналдыкъ,
Адам тёзмезча
Инжиу сынадыкъ.

Кюн кётюрюлдю,
Жарытды жерни,
Къарангылыкъны
Бизден кетерди.

Зулму бугъоуну
Халкъым ташлады,
Насыб жашауну
Къураб башлады.

Кюнню жарыгъын
Бизге жиберген,

— Жангы жашауда
Жашагъыз, — деген

Ленин болгъанын
Халкъым унутмаз,
Аны сүйуюн
Бир да къурутмаз.

Қъабарты элле,
Малкъар ауулла
— Бизде жокъ, — дейле, —
Бийле, не кьулла, —

Миллетле бирге
Қъардаш болгъанбыз,
Бузулмаз жангы
Жашау салгъанбыз.

Ленин ызлагъан
Жолдан шашмайын,
Жангы хорлаула
Ала кюн сайын,

Умутубузгъа
Барабыз алгъа,
Юлгю кёргюзте
Биз хар кыралгъа.

1958

ЖОЛ ЖЫР

Алгъа, алгъа, алгъа,
Хорлау алыргъа!
Коммунизм жашаугъа
Батыр барыргъа

Барыбыз да
Тизилебиз,
Битеу кючюбюзню
Бирикдиребиз.

Хорлау къызыл байракъ
Алда жел эте,
Баргъан батырлагъа
Бирден кёл эте,

Барыбыз да
Тизилебиз,
Битеу кючюбюзню
Бирикдиребиз.

Эркин ёзенледе
Бай сабанланы,

Ёхтем тик таулада
Семиз малланы

Ёстюрюрге
Тизилебиз,
Битеу кючюбюзню
Бирикдиребиз.

Аллыбызгъа душман
Къажаяу суйелсе,
Жарыкъ жолубуздан
— Тыйаргъа — десе,

Барыбыз да
Тизилирбиз,
Битеу бир кюч халда
Уруб ийербиз.

Башны ёрге тутуб
Таукел барайыкъ,
Бизге дос болгъаннга
Суйюб кырайыкъ.

Къыралланы
Ичлеринде,
Хар кимге тийишли
Кеси жеринде.

Халкъыбызны саулай
Хар тюрлю кючюн

Бир жолгъа тизебиз,
Тюз барыр ючюн:

Бек суйебиз,
Жан беребиз
Туугъан жерибизни
Хар эли ючюн.

Шахарларыбызны,
Эллерибизни,
Бирлик мюлк ёсдюрген
Жерлерибизни

Айнытырбыз,
Жарытырбыз,
Иште кесибизни
Терк танытырбыз.

Алгъа, алгъа, алгъа,
Хорлау алыргъа!
Коммунизм жашаугъа
Батыр барыргъа

Барыбыз да
Тизилебиз,
Битеу кючюбюзню
Бирикдиребиз.

1955

КЕЗ ЖАРЫГЪЫМ — СССР!

Элпек этген сабанланы,
Шуйох тутхан адамланы,

Сау дуньягъа сен юлгю бер,
Кёз жарыгъым — СССР!

Терк ёсдюрюб мюлкню, малны,
Уста къураб жашау халны,

Къууанчлыкъны бютюн да кер,
Жан тамырым — СССР!

Хар кечемде, хар кюнюмде
Сенсе тюшюмде, тюнюмде,

Урунган халкъ бек суйген тёр,
Туугъа жерим — СССР!

Халкълагъа жарыкъ ийесе,
Къарындашлыкъны суйесе,

Нийетингде жокъду кир жер,
Ата журтум — СССР!

Къыралланы жарашдыра,
Мамырлыкъгъа жол ачдыра,

Тутхан ишинг насыб себер,
Кёз жарыгъым — СССР!

Даражанг бютюн ёр бола,
Халкъларынг байлыкъдан тола,

Рахат жашай, кёб къууанч кёр,
Халкъ ийнагъы — СССР!

Жюрютмеген зулмуланы,
Терен билген илмуланы,

Сау дуньягъа жарыкъ жибер,
Дунья кюню — СССР!

Бийик тут Ленин байрагъын,
Кёл этдириб хар къайдагъын.

Досларыбыз алгъыш этер,
Къурч къалабыз — СССР!

1958

КИРОВНУ ЖЫРЫ

Ой, кыалай ачы кыйын жетгенди
Декабрь айны суугуу!
Жауну кыолундан а ёлюб кетгенди
Кавказны жүрек жуугуу.

Миллион халкыла мудахланалла:
«Батыр жашыбыз ёлдю», — деб,
Бизни ауулда да шургуландыла,
«Не сууук кыуугуун келди» — деб,

Миллион халкыла кыаргыанадыла
Ленин жолунда барырга,
Сени ёлгюрген а ит душманладан
Сени кыанынгы алырга.

Ызынгдан тизиб элтиучю эдинг
Кавказда кызыл кыушланы,
Сен аслан кибиг а этиучю эдинг
Жауга кыажуу урушланы.

1935

КОМСОМОЛ ЖЫР

Комсомол дегенни ким да таныйды:
Ол партияны жашыды,
Ызындан ёсюб да келген тёлюнү
Бийик да намыслы башыды.

Комсомол жашла да, комсомол кызла
Кёб махтау-ыспас алалла,
Атажурт ючюн битеу хар иште да
Биринчи тизгинде баралла.

Ой, бизни жигит а комсомолубуз
Кёб орденлеге ийеди,
Ариу кылыккыны, шуйохлукъ нийетни,
Бийик да илмуну суйеди.

Партиябызны чакъырыуларына
Жаш-тёллюбюзню элтеди,
Ёмюрде сюрюлмей тургъан жерлени
Толу да мирзеулю этеди.

Ленин къурагъаң комсомолубузну
Совет байрагъы кьолунда,
Ол бир да шашмайын батыр барады
Бизни партияны жолунда.

1957

СЮРЮОЧЮНЮ ЖЫРЫ

Колхозчула къадалайыкъ,
Мал кютерге кёл салайыкъ,
Бир-бирден юлгю алайыкъ,
Коммунизмге барайыкъ.

Эркинди бизде жайлыкъла,
Элпекди бизде байлыкъла.
Малгъа мюлкге да ийебиз,
Шуйох жашауну сюебиз.

Бичен жерибиз да энди
Къалынды, токъду, теренди:
Ктууаныб, таза чалабыз,
Аракъ биченле къалайбыз.

Малны, мирзеуню, кёгетни,
Юйню, сютню, жауну, этни
Бютюн да аслам этейик,
Бек ал сатыргъа ётейик.

Компартияны байрагъы, —
Урунган халкъны чирагъы,
Кёл этдиреди ишлерге
Къыралыбызны кючлерге.

1931

КОЛХОЗ ЖЫР

Элимми жангы эл болушундан
Жангыдан жырлаб кёрейим,
Малкъар колхозну къурулушундан
Суратлаб сизге берейим.

Юлгюдю колхоз къоншу элlege:
Завод ийнекле кютебиз,
Сют сауабыз уллу челекlege,
Жаулу бишлакъла этебиз.

Малла айныйла, аслам болалла
Колхозчулагъа къууанчха,
Ингирде жайылыб келишелле
Ыстауат аллы кыланчха.

Колхоз элибиз зауукъ жашайды
Жашил дыркыны къойнунда,
Айбат семириб айныгъан малы
Отлайды черек бойнунда.

1932

МАХАЙ ЭФФЕНДИ

Махай эффенди
Жортуб барады,
Гулоу тыйакъгъа тыйана:
«Колхоз жашауну
Къалай бузмам?» — деб,
Къара жүреги от жана.

«Парткомну» жолда
Келгенин кёрсе,
Кесин жол тюбге ташлайды.
«Нек ишлемейсе?» —
Деб, соргъан болса,
«Белим» — деб, ынчхаб башлайды.

Сюрюучю жашла
Сансынмасала,
Ашыгъыб артха къайтады,
Киштиккёз гырныу
Къатынчыгъына
Тарыгъыб хапар айтады.

Қолхозну женгил
Айныгъанына
Кёбюб, ачюдан къатады:
«Тюш кёрюме» — деб,
Кече башына
Шалбарын салыб жатады.

Танг аласына,
Сескениб, къобуб
Кёб адыргыгъа къалады.
Қьолларын жуууб,
Меслерин тартыб,
Хыны абидез алады.

Сора сирелиб,
Мурулдай кетиб,
Чонгкъайыб, ёрге турады.
«Қолхоз жашауну
Къалай бузмам?» — деб,
Ётюрюк хапар къурады.

Теке териге
Укуча чёгюб,
Мурулдай, тилек этеди.
Қолхозну ишин
Сёгюб башласа,
Асыры чекден ётеди.

1931

КЪОШАЙ

Сабийлеге

Бизни колхозну завод маллары
Хар жылдан айныб келелле,
Сют, жау, бишлакъ, эт эм да жегну кюч
Колхозубузгъа берелле.

Колхозда сауулгъан ийнекледе
Зауаллы «Къошай» алдады,
Малны хайырын ким сураса да,
Хайыры завод малдады.

Къошайны «Чолпан» атлы бузоуу
Терк тана болуб барады,
Юч жыйырма он бузоуну ичинде
Аперимликни алады.

1938

АСКЕРЧИЛЕНИ ЖЫРЫ

Тиймегенге тиймейбиз
Биз, Мамырлыкъ аскери,
Уруш этиб киргенни,
Уруб кыыстарбыз кери

Э ж и у:

Ха-ай-рай-рай-рай,
Ха-ай-рай-рай-рай,
Ха-ай-рай-рай-рай,
О-на-рирау-ри-рара.

Илишанны тюз уруб,
«Отличник» деб тамгъабыз
Ешюнюбюзде туруу
Аперимди. Тагъабыз.

Э ж и у:

Коммунизмге ишлейбиз,
Ишибизге ийебиз.

Ата журтну кючлейбиз
Эм бек татлы суйебиз.

Э ж и у.

Тегерек чеклени сау
Ехтем сакълаб тургъанлай,
Ешюн bursa ким къажар,
Ечюрюрбюз ургъанлай.

Э ж и у.

1938

ПАРТИЯГЪА

Жауун булутла кюйсюз къаралыб,
Кёк ачы-ачы чартласа,
Тенгиз толкъун да желде, таралыб,
Кемеге улуб атласа,

Кемебизге душман, аузун ачыб,
Къозуб, къутуруб жетеди;
Сора элгениб, титиреб, къачыб,
Сарыуу къайнай кетеди.

Партия элтген жолда барабыз,
— Бизни хорларыкъ жокъду! — дей,
Кемебизни зауукълу халкълары
Жырайбыз, къууанчлы тебсей.

Партия, жүрек жылыгу саласа
Урунганланы барына;
Сен къурч кемеги элтиб бараса
Коммунизм жагъаларына.

Жангыча элфек этиб хар затны
Жарыкъ жашайбыз эм байбыз,
Алай, санга тенг болур кыйматны
Излеб дуньяда табмайбыз.

Жютю кьарайса, сау жер шарына,
Хар барысын да кьересе;
Урунган халкъланы жолларына
Чассыз кюн жарыкъ бересе.

Назму сьэюммю кючу ётмейди
Толу суратлау берирге:
Алтын, накьут да, кюн да жетмейди
Санга ушатыб кьюрге.

1938

КОЛХОЗ ЖАШАУ

Мечиланы Кязимге

Көб жашасын колхоз жашау.
Ишлегеннге барды ашау.

Ишлер ючюн эринмегиз,
Халкыгъа аман кёрюнмегиз.

Ишлегенни кёлю жарыкъ,
Мининген аты болмаз арыкъ.

Эринчекни жокъду ашы,
Тозурабды юсю, башы.

Колхозчула: жашла, кызла —
Колхозда жарыкъ жулдузла,

Намыслыла, адетлиле,
Хар заман жарыкъ бетлиле,

Ишге тебиниб баралла,
Биригиб кьолгъа алалла,

Айыбсыз терк битдирелле,
Мардасына жетдирелле,

Ойнай, жырлай ишлейдиле,
Бизге жарлыкъ жокъ, — дейдиле:

Токъдуруб сай сабанларын,
Семиртиб колхоз малларын.

Колхозда себеб болгъанны,
Трудодени кёб болгъанны,

Кюфю мирзеуден толады,
Ахчасы элпек болады.

Жау, бишлакъла, семиз этле,
Жюн, жемиш, тахта кёгетле,

Кёк гымыш бичен аракъла,
Кюзгю кибик бал таракъла,

(Дагъы рысхы не къадарды!)
Жигер колхозчуда барды.

Колхозда сынаулу къартла —
Эслиле, намыслы нартла —

Жаш-тёлюге кьууаналла,
Юйрете, бирге баралла,

Бирлик ишге кѣл салалла,
Ишни женгил мадаралла.

Жашау онгну кенге кergen,
Қъартха, жашха тынчлыкъ берген

Қолхоз жашау кѣбге болсун,
Мюлкден, жарыкълыкъдан толсун!

*1956,
Акъ-Суу*

ТАНСЫКЪ БОЛАМА

(Фронтха письмо)

Сен уруш отда,
Мен да заводда
Къыралыбызгъа жарайыкъ,
Эндиге дерн
Намыслы эдик,
Энтда айыбсыз къалайыкъ.

Душмандан букъгъан
Қиши туююлдю,
«Къачханд» деб бедиш этдирме.
Қерти кюн къоркъуб,
Тенгинги атыб,
Манга сыныкълыкъ жетдирме.

Билеме къаты
Кюрешгенинги
Тенгледең артха къалмазгъа,
Таза жүрекден
Сёз бергенинги
Къыралдан айыб алмазгъа.

Эсимден кетмей
Тураса, жаным,
Сен хар кечеде, хар кюнде.
Кёзюмден кетмей
Алгъа бараса,
Уруш букъуда, тютюнде.

Айыб этсенг да,
Тансыкъ болама,
Термилиб турама санга.
Кюндюз талчыгъыб,
Кече жатсам да,
Жукъламай чыгъама танга.

Бурнум суйюнюб,
Онг кьолум кичиб,
Кёзюм кьарайды жолунга.
«Келеди» — десе,
Суйюнчюм хазырд
Почтачы кьартны кьолуна.

Насыбым болса,
Душманны хорлаб,
Элинге саулай кьайтырса.
Къагъыт журунну
Манга жазмайын
Нек тургъанынги айтырса.

1942

КЮСЕМЕ, ЖАНЫМ

(Фронтдан жауап)

Танкла келелле,
Отла жаудура,
Ташдан, төбеден секире,
Темир, кыушла да
Кёкде учалла,
Бугъала кибик ёкюре;

Къара булутну
Ичинден чыгыб,
Ауур бомбала ташлайла.
Кёкден кызына,
Узун сызгыра,
Бомбала сарнаб башлайла.

Тобла атылыб,
Жерни чачдырыб,
Зылдыла кёкге баралла,
Пулемётла да,
Автоматла да
Чыккырдашхандан алалла,

Душман не къадар
Отла себе да,
Отуна жауаб беребиз.
Шекли туйюлбюз —
Ахыр хорлауну —
Бизде болурун кёребиз.

Алгъа барабыз,
Отда, жалында
Душманны сюре, гунч эте.
Зулмучу аскер —
Ач бёрю жыйын
Башлады ызына кете.

Мен сёз бергенме
Ата журтума
Кертичи болуб турургъа,
Кёб къалмагъанды,
Ийнаң сен анга,
Биз хорлау тойну къурургъа.

Ашыкъма, жаным,
Термилме, жаным,
Сюйген тенгинги кёрюрге:
Аны болжалы
Узакъ туйюлдю
Элинге къайтыб келирге.

1942

УЗАКЪ ВОСТОКДА

Амур сууунда,
Уссурый сууда
Ол кялын, кяра тауманла
Тенгиз жанындан
Ургъан желледен
Жайыла, кете туралла.

Квантун аскери —
Самурай жыйын,
Бугъуб, сыртладан кярайды,
Совет жерлеге,
Чола табханлай,
Чабыб кирирге марайды.

Ол умут этди
Совет Аскерни
Жанындан чыгыб урургъа,
Совет халкълагъа,
Оноучу болуб,
Азаб жетдириб турургъа.

Япон аскерин
Кёбден-кёб эте,
Узакъ Востокда санларын,
— Банзай! Банзай! — деб,
Бош юскюреди
Къыраукёз генералларын.

Амур сууунда,
Уссурый сууда
Къалын чёкселе туманла,
Жут самурайла
Хазырлансала,
Биз билмей турлукъ суналла.

Умут бар эди
Самурайлада
Уруш от ачыб келирге,
Узакъ Востокну
Совет жеринден,
Чабыуул этиб, бёлюрге.

Экинчи отну
Жанар жерине
Совет Аскери жетгенди,
Махтаныб тургъан
Самурайланы
Ол тюк-тюк, жам-жам этгенди.

Акътуйакъ аскер*
Къачыб барады,
Кеси халкъындан юйалмай,
Отда сыналгъан
Совет Аскерни
Жангыз бир кюннге тыйалмай.

Япон аскер да
Бойун салады
Энди урушмай турургъа,
Бу жолдан сора
Сауут кетюрмей,
Тынч, мамыр жашау кьурур-
гъа.

Амур сууунда,
Уссурый сууда
Ол къалын, къара туманла
Тенгиз жанындан
Ургъан желледен
Жайыла, кете туралла.

1945

* Японияны жияу аскерлерини бутларында акъ гетрле-
ри (ышымлары) болады.

СЮЙМЕКЛИК ЖЫР

Сууукъ гара сууну жагъасында
Сериуюн аязчыкъ урады.
Къая гыйны къабыргъасында
Атыбыз жазылыб турады.

Экибизни атыбызны окъуй,
Эскереме озгъан заманны.
Иги сагъан, излеб табсам эди,
Сюймекликге болгъан амалны!

Кёкде эркин жюзген акъ булутла,
Туман болуб жерге жетмегиз.
Сюйгенимми келе тургъан жолун,
Басыныб, къарангы этмегиз.

Салам къагъытыммы берир ючюн,
Жибергенем кёб адамланы.
Сюйгеними къараб кёрюр ючюн,
Термилдим мен кёб заманланы.

1957

СЮЙГЕНЛЕНИ ЖЫРЫ

Ж а ш:

Къачаннга дери биз мудах турлукъбуз
Бир-бирибизни кюлдюрмей?
Сен да суйесе да, мен да суйеме,
Суйгенибизни билдирмей.

К ы з:

Ичи къарангыдан, тышы жарыкъдан
Ичи къууанган мажалды.
Ойламай кюлюу а, ашыгъыб суйюу а
Жашау кыксхартхан ажалды.

Ж а ш:

Сууукъ сёзюнгю мен эштгеним сайын,
Къууча къабыныб, куйеме.
Ай, жаным, кёзюм, сен кесинг тергечи,
Мендамы ашыгъыб суйеме?

К ы з:

Суу сериун да чыгыуу элек
Шауданны суу кьурумаз, —
Кёбге суйгенни, суйе билгенни да
Суймеклиги терк сууумаз.

Ж а ш:

Ой, кызы дегенинг а сыйлы табакьды,
Табакьды, — дейле, — мияла,
Жюрегингдегина ачыкь этмейсе,
Суйеме, — дерге юйала.

Элни жашларын да, сора кызыларын
Жыйгъанбыз, тойну кьуругъа,
Ингирден башлаб да, эртденнге дери
Бир-бирни кёрюб турругъа.

Ай, тюз тебсеуде уа субай санларынг
Сейир сюзюлюб барады!
«Энди абизех башлайыкь, — деселе,
Ичимми кьайгы алады.

Мен Тау-артына да барыб келирем,
Тыймаса кьарлы ауушу.
Мени атыммы уа айта турмазмы
Тере кьобузунгу тауушу?

1939

НАЗМУЛА

ЖАРЫКЪ ТАНГ

Эртденликде танг шош жарый турады.
Суху аяз сынжыр таудан урады.
Акъ булутну ары-бери бурады,
Сюрюб, кириш тау кезден аудурады.

Кюмюш таула, кенгден къараб, кёреме,
Жюрегимден сүйюб, салам береме.
Сизни тансыкылаб, ашыгъыб келеме
Къучакъларгъа къучагъыммы кереме.

Кюн-чыгъышдан кюн да чыгъа барады
Кюмюш таугъа алтын сыфат салады.
Суху аяз сабыр жүрюш алады.
Танг жарыгъы хар жерге жайылады.

Мен да туйюл жукъ сезмеген тели, манг,
Кёрмегенме бу жол кибик жарыкъ танг.
Таула таба, иги эслеб, къарасанг,
Сукъланыб, жыйау барыр энг, баралсанг.

Тазалыкъны, ариулукъну чеги жокъ,
Алагъа бир кишини да шеги жокъ.
Тик тауланы къары кёб, береги жокъ,
Алай,—накъышсызды,—дер кереги жокъ.

Чиран тауну чучхурлары къайнайла,
Тёпбесинде акъ булутла ойнайла,
Юзмелтлерин титиб, созуб, сайлайла,
Мукалланы беллеринден байлайла.

Туугъан жерибизге къайтыб келебиз.
Кюнча жарытхан къууанчны кёребиз.
Биз алгын шуйохланы эскеребиз.
Къучакълашыб, — бир-бирге къол беребиз.

Къолубузну къаты тутуб, къууаныб,
Къабартылы къартла, жашла тюбейле.
Айырылмаз антлы тенглерин таныб:
— Сиз къууанганнга къууанабыз, — дейле:

Жарыкъ танг атханды. Таугъа къарайыкъ.
Эслер ючюн эм жууукъгъа барайыкъ,
Биз керекли жерине терк жарайыкъ,
Аямайын кючюбюзню салайыкъ.

Бу жарыкъ танг къууанч ючюн атханды,
Биз туугъан жерни шынгарт жарытханды:
Халкъыбызны чырмаудан къутултханды,
Мудахлыгъыбыз тайгъанды, батханды.

Хычыуунду къууанч тангны жарыгъы,
Белгилиди хар тар сайын барлыгъы,
Тёшден, таудан тыйылмай, чыгъарлыгъы,
Бирликни, къардащлыкъны сурарлыгъы.

Болмасын халкъымда къара кийгенле,
Жарашмайын бир-бирлерин туюгенле.
Сау болсунла жарыкъ тангны ийгенле,
Хар миллетге шуйохлукъну сюйгенле!

Партияды жарыкъ тангны болдургъан,
Къалабызны ойулмазча онгдургъан,
Халкъыбызгъа татлы жашау татдыргъан,
Къурч къылычны сынмаз кибик къатдыргъан.

Партияны ызындан тюз барабыз.
Къызыл байракъ тюбюнде жол салабыз.
Терк, жигер ишлеуню къолгъа алабыз,
Коммунизмни къуаргъа къадалабыз.

1957

СОВЕТ БАЙРАКЪ

Кѣб заманны тыхсыб келген тауумда.
Октябрь кюннге дери жашауумда
Бойунумда зор бойунса жюрютюб,
Кече кюн да кулакга сюрюу кютюб,
Ол мени къара зор тузакъгъа тюртюб,
Къыш чимдиуле кирпичлерими ютюб,
Женглерими кѣз жашларым чиритиб,
Инжий эдим Совет байракъгъа дери.

Сыргыма эшек ылыкыф салдырыб,
Аузумдан, бурнумдан да къан бардырыб,
Жалчылыкъда ауушладан аудургъан,
Жер чекледе къара къанла жаудургъан,
Симсиретну, инжитиу азаб къургъан,
Аркъабыздан тюшмейн эзиб тургъан,
Рысхыбызны тамакъларына бургъан,
Губуланы юсден булгъаргъа кери,

Таугъа, тѣшге, даргъа, тюзге, къыланчха,
Элпек ишчи, элли халкъгъа къууанчха,

Аякъдан, къолдан, бугъоуну юздюрюб,
Кючюбюзню сатыр-сатыр тиздириб,
Сай тенгизде балыкълача жюздюрюб,
Миллетлени алгъа ёрге миндириб,
Сау дуньяны тебдириб, силкиндириб,
Октябрь кюкюреу бизге да келди.

Аягъыбыз, къулагъыбыз да юшюб,
Талай заман асланлача тюйюшюб,
Уруш этиб, ана бла эм ата
Залимлени къалаларын ууата,
Бууа, сыгъа, юсубюзден кенг ата,
Эркинлик жигинжилени орната,
Журт къабыргъала ёсе, къурчлай къата,
Совет байракъ Малкъарда да суйелди.

Кюрешде барыб жайлары, къышлары,
Власть ючюн жулкъушхан халкъ къушлары,
Мурса кёлеклени юсден терк теше,
Совет байракъ тубюнде жашау эше,
Социализмни къурауда ёчеше,
Колхозда элпек хайыр юлеше,
Класс жаугъа къажау къаты кюреше,
Отдан суудан ётюб, чекге жетербиз,

Зауукъ жашау къураб, къууанч этебиз,
Советибиз жигер атлам алгъандан,

Коммунизмге барыуга кьадалгъандан,
Залимлени хорлагъандан, чалгъандан.
Туура этген хар мадарны ташасын,
Алчыбыз — компартиябыз жашасын!
Жашасын Совет байрагъы! Хорласын!
Сау жер шаргъа, ийе болуб, орналсын!

1933

ШУЙОХЛУҚЪҒА ЧАКЪЫРДЫ

Таулу халкъны алғыннгы жашау халы
Азаб берген зулмудан толуб эди.
Тенг болмай сюрген жери, кютген малы,
Ким чирик бай, ким жарлы болуб эди.

Кюйсюз падчах ауур бугъоу салгъанда
Ишчилени, эллилени бутуна,
Урунган халкъ адыргыгъа къалгъанда,
Терк жеталмады жашар умутуна.

Сыйсыз болду, мюйюшлеге атылды,
Чыгышланы эшиклери жабылыб,
Аны башы къайгъылыкъгъа батылды,
Кютген малы сыйсыз болуб, къабылыб,

«Жалчыны жалын бер да, жанын ал», — деб,
Байла жалчыланы ишге жекдиле.
«Асы болма, къадаргъа бойун сал», — деб,
Жалчылагъа къаты буйрукъ этдиле.

Халал ишчиге факъырлыкъ жетген эд,
Ишлеб ашаргъа бир онг да табылмай,
Ол сыртына артмакъ атыб кетген эд,
Инчиклери, тобукълары жабылмай.

Жарлы къартны бетин жойуучу эдиле,
«Сен башханы ёмюрюн ашайса», — деб,
«Чирик чертлеуюк», — деб, къойуучу эдиле,
«Энди сен керексизге жашайса», — деб.

Ишчи халкъны кърч партиясын къраб,
Ленин аны тенглик ючюн тизгенде,
Залимлик этгенледен жауаб сураб,
Ишчи, элли да жашауну сюзгенде,

Октябрь, кюкюреб, жел этиб, жашнаб,
Сау дуньяны къыстау силкиндиргенде,
Жарлы халкъым башлады эркин жашаб,
Тау тарлагъа совет оноу киргенде.

Эркинлик ючюн кюрешни отунда
Бийле, байла, хийлачыла кюйдюле.
Жангы жашауну хар бир сыфатын да
Урунган халкъла къруаныб, сюдюле.

Озуб кетген заманга сукъланмайбыз.
Ол ушай эди ийисли батхакъгъа.
Аллайгъа, баш ура, тобукъланмайбыз:
Темир тутмакъ болгъанды ол кёб халкъгъа.

Жел урду, туман чачылды, кюн тийди
Гелеу жайлыкълагъа, мудах таулагъа,
Россия, кюнча, ачыкъ жарыкъ ийди
Халкъым кечининген юйлеге, баулагъа.

Кюн тууушда, хуна ташха олтуруб,
Жукъум аязыб, керилиб, эснедим.
Чорбатланы, арбазланы толтуруб,
Жарлы, жалчы той этгенни эследим.

Оноугъа, мюлкге, тойгъа ийе болуб,
Урунган халкъ бийик тутду байрагъын,
Октябрдан бери эркин, толу солуб,
Шуйохлукъгъа чакъырды хар къайдагъын.

1957

ОБЛАСТДА СОВЕТЛЕНИ

8-чи СЪЕЗДИНЕ

Чанкала, байла, бийле
Кёб залимлик этдиле.
Огъурсуз, жут парийле
Къандан тоймай кетдиле.

Энта барды жауубуз,
Жауубузгъа дауубуз;
Сюзюб-сюзюб къарайыкъ,
Шуйохланы санайыкъ.

Делегатла, жолдашла:
Миллетледен къардашла,
Бек къаты къурч кибикле,
Жол башчы большевикле,

Душманлагъа къадала,
Юлгюню табдан сала,
Ленинчи жолда бара,
Къурайыкъ кёнгеш къала!

Малгъа, мюлкге ийебиз.
Жарыкъ жашау суйебиз.
Жашнасынла Советле,
Къураб жангы адетле!

Жахилликни чачайыкъ,
Илмутъа жол ачайыкъ,
Окъуйукъ, къадалайыкъ,
Деу сатырда барайыкъ!

Съездибизге келишиб,
Жашау оноу этебиз,
Мюлк ёсдюрюб, эришиб,
Муратха тюз жетербиз.

Ленинди жолну салгъан,
Партияд алда баргъан.
Сауутубуз — Ленинизм.
Муратыбыз — Коммунизм.

1930

**ЛИКПУНТЛАГЪА ЖЮРЮГЮЗ
ИЛМУ БИЛИМ БИЛИГИЗ!**

Бай таулары туман басыб
Кёб заманны жатханды,
Кюн туманны уруб, чачыб
Бизге жибек атханды.

Танг тангны къууа келеди
Къууб, жетиб да къалмай,
Бизге кюн жарыкъ береди —
Къууанч этейик талмай.

Жахил, кюнню кёрмегенден,
Кюндюз чыракъ жандырыр;
Жашау жолун билмегенден,
Кесин кёб абындырыр.

Бизни элде жашла, къартла
Окъуйдула, къадалыб,
Кёб хайырын билиб, ала
Окъууну къолгъа алыб.

Кече кюн да кюрешелле
Жахилликни ташларгъа,
Ликпунктлагъа жүрюшелле
Илму билиб башларгъа.

Ликпункт, жарыкълыкъ
чырагъы

Болуб, жол жарытады;
Бизге дуньяны жарыгъын
Илму иш танытады.

Илму, ойумну бийиди.
Адамла, кёл салыгъыз,
Илму амалны юйюдю.

Илму, билим алыгъыз.
Илму ючюн къазауатха
Таукел этиб киригиз!
Илмулула иги затха
Баш болурун билигиз.

Илму бла жер жарырбыз,
Булутлагъа учарбыз,
Умутха шашмай барырбыз,
Кюн жарыгъын ачарбыз.

1928

ИЧКИЧИГЕ

Ичгичи, мюлкню ичерсе,
Халкъгъа аман ыз бичерсе,

Санынга палах салырса,
Саусузлукъ кёрюб къалырса.

Ичгини ызындан болсанг,
Сен халкъгъа бузукълукъ салсанг,

Протоколлагъа тюшерсе,
Тутмакъ ачыуда бишерсе.

Терс акъылдан башынг толса,
Жанынгда тюменинг болса,

Ол да шешагъа батылыр,
Бош, сырафына атылыр.

Бу кюйде ахча жойарса,
Мардасыз аман тойарса,

Юйюнгю къуру къойарса,
Аргда кесинги сойарса.

Алдаучуду ичги шеша.
Тут кесинги андан таша!

Санга андан хайыр жетмез,
Сени бетжарыкълы этмез.

Ичги шеша багъасына
Не алырса? Ма сен сана:

Саңларын айтыб башлайым,
Барысын санаб ташлайым:

Сют алырсан эки шеша;
Юч алмада алыб аша,

Бир гёренке эт алырса.
Барын алынга салырса.

Бир шешаны багъасына
Не алырсан? Ма сен сана!

Керти затны мен айтама,
Ичгичи, ангылатама.

Кеф акъылын да ичеди,
Кёбле бла туююшеди,

Къайда болса терс туюшеди,
Намысны башын кеседи.

Аны бирде юйю жилар,
Аны бирде буту сынар,

Ахлуларын аман кыйнар,
Кёб кыйынлыкъланы сынар.

Хулиганлыгъ а неденди? —
Бийагъы шау ичгиденди.

Ичгичи мурдар болады,
Хулиганнга кёшулады.

Ичги ичиучю ол болса:
Ичги уудан саны толса,

Санлары хыбыл болурла,
Кёзлери кыандан толурла.

Ичгичи этген ишлени
Башгъа алгъан бедишлени,

Ичмегенле, кёремисиз?
Анга акъыл бёлемисиз.

Эсириуню кълдырыгъа,
Тюз жашауну салдырыгъа,

Кефчиликге арт бурургъа,
Айыбсыз жашаб турургъа?

1929

БИРЛЕШИРБИЗ

Бирикдириб, мал кютербиз,
Колхоз малны кёб этербиз.
Жарыкъ жашаугъа ётербиз,
Зауукълукъгъа терк жетербиз.

Буруш юлгю кёрсенг, алма.
Ырысхыдан кери къалма.
Душманла айтханлай барма.
Жарлыны жүрегин жарма.

Кулак алдай эд малчыны,
Кёб жеге эди жалчыны,
Жарлы халкъгъа ийе болуб,
Хуржуну ултхадан толуб.

Эй, жарлыла, тынгылагъыз!
Мен айтханны ангылагъыз!
Ишни ойумгъа салыгъыз,
Колхоз насыбха барыгъыз!

Душман бла кюреширбиз.
Биңтеу халкъгъа сёлеширбиз.

Биз барыбыз бирлеширбиз,
Бийиклеге ёрлеширбиз.

Бирикмекде кюч уллуду,
Бирикген уста кьоллуду,
Бирикген жыйын онглуду,
Жарыкь дуньягъа жоллуду.

Жахилликни коммунистле
Тамырын тартыб юзелле,
Пролетаргъа «Юйан!» — дейле.
Ленинчи жолгъа тизелле.

Эрикмейик, эринмейик,
Иште ауур кёрюнмейик,
Бош махтаныб керилмейик,
Керти жолдан бёлюнмейик.

Сёзде артыкь махтанмайын,
Иште уа артха кьалмайын,
Халкьгъа бузукьлукь салмайын,
Жолдан ажашыб бармайын.

Эй, таулула, эришигиз,
Сатыр-сатыр келишигиз,
Жаугъа кючню кьарытыгъыз,
Колхоз элни жарытыгъыз!

1930

ГУДУКЪАН

Биреу, мешок кѣтюрюб,
Колхоз бахчадан чыгъыб,
Къоян кибик, секириб,
Бара эди ашыгъыб.

— Кимсе, ийилиб чыкъгъан?
Тохта, неле элтесе?
А, сенмисе, Гудукъан?
Урлагъан нек этесе?

Гыпы жейген ит кибик,
Энди къайры къачаса?
Колхозну ырысхысын
Урлаб, неге чачаса?

Мен бахчаны сакъларгъа
Къалаууру болгъанлы,
Халал къыйынын элни
Аманатха алгъанлы,

Биз барыбыз бирлеширбиз,
Бийиклеге ёрлеширбиз.

Бирикмекде кюч уллуду,
Бирикген уста кьоллуду,
Бирикген жыйын онглуду,
Жарыкь дуньягьа жоллуду.

Жахилликни коммунистле
Тамырын тартыб юзелле,
Пролетаргьа «Юйан!» — дейле.
Ленинчи жолгьа тизелле.

Эрикмейик, эринмейик,
Иште ауур кёрюнмейик,
Боц махтаныб керилмейик,
Керти жолдан бёлюнмейик.

Сёзде артыкь махтанмайын,
Иште уа артха кьалмайын,
Халкьгьа бузукьлукь салмайын,
Жолдан ажашыб бармайын.

Эй, таулула, эришигиз,
Сатыр-сатыр келишигиз,
Жаугьа кючню кьарытыгьыз,
Колхоз элни жарытыгьыз!

1930

ГУДУКЪАН

Биреу, мешок кѣтюрюб,
Колхоз бахчадан чыгыб,
Къоян кибик, секириб,
Бара эди ашыгыб.

— Кимсе, ийилиб чыкыгъан?
Тохта, неле элтесе?
А, сенмисе, Гудукъан?
Урлагъан нек этесе?

Гыпы жейген ит кибик,
Энди къайры къачаса?
Колхозну ырысхысын
Урлаб, неге чачаса?

Мен бахчаны сакъларгъа
Къалаууру болгъанлы,
Халал къыйынын элни
Аманатха алгъанлы,

Бир бюртюк да бахчадан
Тергеусюзлей кетмегенд,
Сенден башха бир инсан
Харбыз урлаб элтмегенд.

Кел! Правленнге барабыз,
Ишни закон айырыр.
Урлагъанны билirse
Не хатасын, хайырын!

Гудукъанны сюрдюле,
Тутмакъ юйге элтдиле,
Кёб мычымай сюдюсюн
Халкъ аллында этдиле.

Бет жарыкълы болмайды
Ишлемеген, урлагъан.
Урлады да, Сибирге
Жиберилди Гудукъан.

1931

ЖАШИЛКЪАБТАЛ

Жылытмагъан кышхы кюнде
Бызанк бузоу кьалтырай,
Кюн кёзю да акъ булутдан
Апасыча жылтырай,

Токълутоймаз тогъуз кюнле
Тынч саналыб ётдюле.
Кыш ахыры бек сууукъла
Жер бузлата жетдиле.

— Анда да бол, мында да бол,
Балдражюзде юйде бол, —
Деб, айтдыргъан кыш сууукъну
Ахыр кюнлериди ол.

Акъ мыйыктылы кыш кырпакъны
Таныйсыз жюйрюк атын,
Аны жаз-башында кьажау
Кюрешиучю сыфатын.

Кюн уланы — жашилкѣабтал
Къызгъан окъла аҗады,
Акъмыйыкъны акъ тонундан
Буштукъла кѣаратады.

Атыш, тутуш, суху кюреш
Бузлаудан кѣутхарады.
Жаз-башы кѣышны хорлайды,
Кѣыш а кѣачыб барады.

Ол кѣачады бийик тауну
Тѣпбесине, кѣырына,
Андан кѣараб, тынгылайды
Жаз-башыны жырына.

Кѣанатлыла жырлайдыла,
Жаз-башына кѣууаныб;
Мал сюрюуле башлайдыла,
Жаш кырдыкга жубаныб.

Машинала гъыр-гъыр эте,
Сабанлагъа чыкъдыла,
Терекле да копал бошлаб,
Керилдиле, чакъдыла.

Кѣарт ыннака кюн тууушда
Аркъау урчукъ бурады,
Келинчик да тахталада
Сохан сала турады.

Кюнлюмде колхоз кьой сюрюу
Жайылады, макьыра,
Эгиз туугъан кёб кьозула
Аналарын чакьыра.

Суху кьышны хорлагъанды
Жашилкьабтал жаз-башы.
Сют элпекди. Сютчю жырлар:
«Далай-далай, дал башы».

1957

А. С. ПУШКИНГЕ

Эркинликге бугъоу салгъанын суймей,
Чамландырдынг Тыйакъ улу башкесни,
Намысынга шарайыблыкъны иймей,
Дуэльге чакъырдынг сайакъ Даңтесни...

Секундантла Д'Аришак, Данзас болуб,
Къар талада аман ойун къурдула.
Дантес къоркъуб, Пушкин'а батыр болуб,
Тапанчаланы бир бирге бурдула.

Пушкин, адетде болгъанча, сакълады,
Дантес да марар жерине жетсин деб,
Алай Дантес, алгъа атыб, къаблады
Пушкинни, дуньядан ёлюб кетсин деб.

Окъ тийген эди поэтни къарнына
Эм, бел жигин ууатыб, чыкъгъан эди,
Къан чачылды тар таланы къарына.
Дантес'а кетерге ашыкъгъан эди.

Поэт бир кесекден сора тирилди,
Кете баргъан Дантесни аз эследи:
— Тохта, кезиуюю атайым! — деди,
Дантес, къайытыб, жерине сюелди.

Улуу жырчы душманын кѣб марады,
Къаны бара, эки къолу буйукъду;
Дагъы да, ол, алас кѣре, къарады...
Атды. Урду. Мурдар Дантесни жыкъды.

— Машалла, — деб къычыргъан эди. Неге?
Тапанча окъ Дантесге жеткен эди.
Кѣнчек башындагъы отар тюймеге
Тийиб, сызгырыб, кери кеткен эди.

Хасаб балтасын къоймайын келгенди
Сыппабурун Николайны къан къолу,
Поэтге кѣб къара кюнле бергенди
Николай муртатны бѣрю закону.

Къужур чюйре къураб хар бир адетни,
Сайакъ падчах талашуну кѣтюрдю,
Ачыкъ сѣзлю, батыр кѣллю поэтни,
Аллын тыйыб, эгей-эгей, ѳлтюрдю.

Ёлгенликге, от поэтни унутмай,
Омакъ жырларын, жомакъларын санай,
Поэзия отжагъасын суутмай,
Суратына дайым тансыкълаб къарай,

Сынташын да, омакъ жасаб, сакълайбыз,
Хар ёмюрде кёрюр ючюн. Къадалыб
«Зауаллы поэтди», — деб ийнаялайбыз,
Аны сёз саугыасын да эсге салыб.

Садакъ окъча, жырлаб чыкъгъан сёзлери,
Алжамайын, душманларын урады.
Чачы бурма, аны уллу кёзлери
Кёзлериме тогъунганлай турады.

Орус тилге жангы илипин жыргъан,
Эски болмаз литература эше,
Ёхдем башын бийикге тутуб тургъан —
Пушкин эди, эркинликге кюреше,

Жаш жүрегин аслам халкъгъа жаллатхан,
Поэтлике музыкасын эштирген,
Жыр тизгинин, садакъ окънуча, атхан,
Илишанын, чабыр чыкча, тештирген.

Жазаргъа усталыгъынга эниклей,
Окъуйма жазгъанларынгы къадалыб,
Сыйлы кёрюб тутама, бир эрикмей,
Жазыу столумму туурасына салыб.

Совет халкъла, намысынгы кётюрюб,
Бегитебиз сынташынгы мурдорун,
Жазгъанынгы кёб халкъ тилге кёчюрюб,
Алдырабыз ёхдем жылтырар орун.

Къурч къаланы таймаз гыйыларында
Айбат накъышлаб жазабыз атынгы,
Сен таныгъан Кавказны Малкъарында
Эскеребиз сени хар бир затынгы.

Ханс болмаз сынынга халкъланы жолу,
Барыб кезюнге къарайла, кёрелле.
О Пушкиним! Инан сен анга толу,
Махтауунгу хар жерге ёткерелле.

1987

ТАУ СУУ

Чалбаш тауну қабыргъасы чыранлы,
Аны юсю желли, къарлы, боранлы.

Чыран бузну бугъейини ичинден,
Эрий келиб жылы хауадан, кюнден,

Шорха болуб жарыкъ суула агъалла,
Бир-бирге къошула эншге чабалла,

Элпек болуб, муштухул къуйулалла,
Гитче, уллу ырхы да жыйылалла.

Чыран суу къая эрнине жетеди,
Андан саркъыб гыйы къолгъа кетеди.

Чынгыл эринден толкъунла тегеди,
Суху желде инжилерин себеди.

Хурулагъа тийген сууну туманы
Алас кёргюзтеди кюрешин аны,

Ташлы кьолну чунгурларын толтура,
Кёмюклени тирмен ташлача бура.

Шууулдауу кьулакъланы шещдире,
Ургъан сууу гыйыланы тешдире,

Жюрекде болгъанча дерти, жарсыуу,
Ачыкъ кьазауат этеди тау сууу.

Чырмау болгъан артишлени талайды,
Билеу болгъан гыйыланы жалайды,

Къая тюбде ырбынлагъа киреди,
Состарланы урушдура сюреди.

Мукалладан деу-деу ташла юзюлюб,
Суу ызгъа тик хуна болуб, тизилиб,

Баргъан сууну толкъунлатыб, тыйсала,
Къой сюрюулей айланмагъа жыйсала,

Суу толкъунла лахор эте, чулгъана,
Тёпбелене, бир-бирине булгъана,

Къонкьюлдеге тюшюб, узун улуйла,
Бир арада терен тартыб солуйла.

Суу кьутулады тарына, кьырына,
Тау желлери эжиу эте жырына.

Суу кыая аралада жол саларды,
Жилиан кибик сууурулуб барарды.

Чыран сууу тау тарладан ётгенлей,
Чаба келиб, тюз таулагыа жетгенлей,

Секириуюн кыойуб, сабыр кыалтырай
Кюмюш-окыа чалыу кибик жылтырай

Узатыла кёкде Ырфын-ыз кибик,
Сюзюледи, тойгыа чыкыгыан кыыз кибик.

Чыран сууну кётюрюле багыасы,
Жашил кыатапа болады жагыасы.

Баргыан тау сууну бурабыз тёшлеге,
Сыртдан быргы бла ийебиз ГЭС-леге.

Кючлю суу турбин тегейни урарды.
Динамону сын кыатдырыб бурады.

ГЭС-де чыкыгыан шибиле кюч барарды.
Ильични чыракыларын жандырады.

Заводлада машинала ишлетед,
Темир жоллада поездла кишнетед.

Уллу тюзде суу ашыкымай барарды,
Жайылыб ёзенлени сугырады,

Къайта келиб, дагъы киред сырына,
Энди тау жел эжиу этмей жырына.

Онгдан, солдан илипинле келелле,
Уллу суугъа къууаныб къол берелле,

Ол да суюлюб, къучагъына алады,
Бирча саркъа, сай тенгизге барады.

Сай тенгизде эркин жашаб башлайды,
Минг тюрлю чабакъла къуте, жашайды,

Толкъунлары асланлача секире,
Аркъасында къурч кемеле ёкюре.

Суу толкъунла бирде сабыр жукълайла,
Бирде дебсей, бир-бирин къолтукълайла,

Жалкъаларын тозуратыб, къайырыб,
Гулмакларын бир-биринден айырыб.

Чыранладан, къарладан болгъан черек,
Бара кетиб, уруш этиб, бир бёлек,

Муратына — кенг тенгизге жетеди,
Кенг тенгиз да суюлюб, къонакъ этеди.

Қъайтыб келсе булут кызы тамычы,
Кийдиртеди башлыкъ, къалпакъ жамычы,

Къаяланы араларын жырады,
Дагъы да тенгизге бара турады.

*Февраль, 1957,
Нальчик.*

БАЗАЛЕТ КЕЛ

(И. Чавчавадзеден.)

Дейдиле, Базалет кёл тюрбюнде
Тахлыкь алтын бешик турады.
Суу тюрбюнде бешикни юсюнде
Тынмай терек бахча чагъады.

Дейдиле, бахча хууерилмейди,
Бир да чапырагъы акъмайды.
Къыш туман аны мутхузламайды,
Узун ёмюр да къартайтмайды.

Кёл толкъунланы таза хауасы
Кюйдюрмей сакълайды бахчаны,
Жаз-башыны жарыкь ауанасы
Салкъынында тутады аны.

Жаш терекни жел сюрюшдюргенлей,
Бешикни суу тебиретеди.
Не базгъынч да аны бир кёргенлей,
Энерге базынмай кетеди.

Жалан да кѣб, ариу ыккайлары
Бешикни сакълайла басыныб,
Бешикни суююб бай накъышларын,
Бешик жыр жырлайла, тахсыныб.

Айталла, Тамара — падчах къатын
Бешикни бахчагъа элтгенин,
Бахчаны, бешикни, къоймай затын,
Жилямукъ кѣлге халкъ кѣмгенин.

Бир киши билмейди, ол бешикге
Не сабий, не ючюн жатханын,
Алтын бешикни юсюне тузлу
Жилямугъун халкъ нек атханын.

Ол бешикде жаш къалкъыбды, дейле,
Халкъым бек суююб ийнакълагъан,
Аны къайгъысыды кече, кюн да
Грузия эсинде сакълагъан.

Алай эсе, махтайыкъ жигитни,
Кѣл тюбюне батыр баргъанны,
Толкъунла басхан терек бахчадан
Алтын бешикни чыгъаргъанны.

Махтау-ыспас болсун ол анагъа,
Хар кимден да узакъгъа алыб,
Халкъ ишаныб сакълагъан балагъа
Бакъса, халал ёшонюн салыб.

1957

АЛИШЕР НАВОИГЕ

Поэтлини ичинде
Белгилиди Алишер.
Ол жазгъанны окъугъан
— Не тамаша эди! — дер.

Ауну ташлаб аллындан,
Ачыкълайла кёзлени,
Затны шартлаб айтылгъан
Навоини сёзлери.

Алтын, жаухар шиякы —
Навоини жырлары,
Къулагъыма чалыныб
Турадыла хар бары.

1948

Жалан да кѣб, ариу ыккайлары
Бешикни сакълайла басыныб,
Бешикни суйюб бай накъышларын,
Бешик жыр жырлайла, тахсыныб.

Айталла, Тамара — падчах къатын
Бешикни бахчагъа элтгенин,
Бахчаны, бешикни, къоймай затын,
Жилямукъ кѣлге халкъ кѣмгенин.

Бир киши билмейди, ол бешикге
Не сабий, не ючюн жатханын,
Алтын бешикни юсюне тузлу
Жилямугъун халкъ нек атханын.

Ол бешикде жаш къалкъыбды, дейле,
Халкъым бек суйюб ийнакълагъан,
Аны къайгъысыды кече, кюн да
Грузия эсинде сакълагъан.

Алай эсе, махтайыкъ жигитни,
Кѣл тюбюне батыр баргъанны,
Толкъунла басхан терек бахчадан
Алтын бешикни чыгъаргъанны.

Махтау-ыспас болсун ол анагъа,
Хар кимден да узакъгъа алыб,
Халкъ ишаныб сакълагъан балагъа
Бакъса, халал ёшюнюн салыб.

1957

АЛИШЕР НАВОИГЕ

Поэтлени ичинде
Белгилиди Алишер.
Ол жазгъанны окъугъан
— Не тамаша эди! — дер.

Ауну ташлаб аллындан,
Ачыкълайла кёзлени,
Затны шартлаб айтылгъан
Навоини сёзлери.

Алтын, жаухар шиякы —
Навоини жырлары,
Къулагъыма чалыныб
Турадыла хар бары.

1948

ҚЪАРТНЫ ОСУИАТЫ

(Малкъар таурух)

Ким да ёлмей турургъа базынмасын,
Хар заманны жашаб турлукъ сунмасын.

Ёлюм ючюн тюрлю сылтау жетеди,
Не базыннгацны да къагъыб кетеди.

Ёллюгюне ийнанады хар киши.
Намыслы ёлгенни жокъду бедиши;

Амал барды жашауну создурургъа,
Жокъду амал ёлюмню оздурургъа.

Акылылы къарт жашау кюнюн ташлады,
Юч жашына осуйатын бацлады:

— Балаларым, жашларым, ой, жанларым,
Қъурман болсун къадарыма санларым!

Талай заман къыстау ишлеб жашадым,
Манга тийежегин мен да ашадым.

Энди мен ёлеме, сизден кетеме,
Эштигиз, осуятыммы этеме.

Кёремисиз, ол мюйюшде суюелген,
Сизге ойум берирге келтирилген

Бёкем къайын сибирткини тургъанын
Белинден да бек бурдухла бургъанын?

Ол къайын сибирткини кьолгъа алыб,
Къаты тутуб, таб тобукъгъа да салыб,

Сындырыгъа кезиу-кезиу кёрююз.
Сындыралмасагъыз, бери беригиз.

Тамата жаш юй мюйюшге барады,
Сибирткини сындырыгъа алады.

Ары бюгюб, бери бюгюб кёреди.
Сындыралмай, ортанчиге береди.

Ортанчи да жаныу этиб кьолуна,
Къаймише бир онгуна, бир солуна,

Къайын сибирткини женгил сермейди:
Болса да сындыралмайды, терлейди.

Сора узатады кичи къардашха
Барысындан да бек махтанчакъ жашха.

Ол да сыгъыныб-сыгъыныб кѣреди.
Зат эгалмай, таматагъа береди.

Акъыллы къарт къуу жастыкъдан тебчиди,
Сора абадан жашха былай деди:

Сен эслисе, айтханыммы этгенсе,
Чакъыргъан жериме женгил жетгенсе.

Энди сибирткини бурдухларын теш,
Чыбыкъ-чыбыкъ этиб, арада юлеш.

Андан сора сындырыуну башлагъыз,
Ууаџханыгъызны отха ташлагъыз.

Сибирткиден къайын бурдух сѣюлдю,
Чыбыкълары аякъ тюбге тѣюлдю.

Жашла бирер-бирер чыбыкъ алдыла,
Ууатыб, кызыл мыдыхгъа салдыла.

Кючсюндю, аны кѣргенде, къарт киши, —
Ныгъышлада акъыл берген нарт киши.

Илячин кѣзлери аз-маз жылтырай,
Ауузундан чыкъгъан сѣю къалтырай,

Жашларына акъыл сѣюн айтханда,
«Бирликде — тирлик», — деб ангылаџханда,

Юч къардаш да бир акъылгъа келдиле,
Шуйохлукъну атмазгъа сѣз бердиле.

1957

УУ ЖИЛЯННЫ ЭЗЕРГЕ

Жерибизге къара уу жилин кирди,
Чекден бери шыгырт этмей сюйрелди,

Сюйрелди да мычымайын чулгъанды,
Отча жаннган, кызыл къаннга булгъанды.

Къондгуларын жашыртын къаба, чача,
Къылыгъы—уу жилин, ичи уа—мача,

Къан тырнакълы душман, баям къутуруб,
Кёб жашыргъан, кёзбау эте букъдуруб,

Сау дуньягъа айгъакъ этди халларын.
Ачды энди таша ишлерин барын.

Къызгъан окъла ёшюнюнден тийгенде,
Аркъасындан мурдар къаны сийгенде,

Қир гаясы жыйылмазча ачылыр,
Кеф мыйысы чырпылагъа чачылыр.

Жерибизге чабханланы кёрюрбюз,
Хар бирине кьабыр орун берирбиз.

Къан жух фашист кесин отха ургъанда,
Къабырына кирирге къутургъанда,

Аны татыуун женгил сынатайыкъ,
Ёчюрюб, тюртюб, кьабыргъа атайыкъ.

Керти кюнде къанын-жаңын аягъан,
Къоркъуб, кьачыб, сыйсыз жашау сайлагъан,

Ким болса да, кьоратырбыз арадан.
Керек туйюлдю болушлукъ аладан.

Хар мадарны «Хорлау ючюн!» — деб кьура,
Къыралны душмандан сакълаугъа бура,

Къарт да, жаш да асланлача кьобайыкъ,
Душманланы гунч эгерча согъайыкъ!

Заман жетди уу жилянны эзерге,
Шашмай уруб тюз белинден юзерге,

Суюеклерин бир-бир этиб сёгерге,
Харам къанын чатха, къолгъа тегерге!

Бек базыныб кёб, сайлама кючюне,
Кёк жашнагъан кьадар чакъны ичине

Умут этди башкес женгил утаргъа,
Итча къабыб, совет халкъны жулгаргъа.

Алай урду сылхыр башын къаягъа,
Тутхан иши тебиреди заягъа:

Тирелдиле ёщюнюне сюнгюле,
Сюймей башлар умутундан тюнгюле.

Июнь, 1941.

БИЛЧИ, СИРАНУШ!

Къарындашла ючюсю бирге
Бир кюн атланалла аскерге,

Жангыз эгечлери уа къалад,
Болуб къоншулагъа аманат.

Башланганды билчи, Сирануш *,
Болмагъанча бек уллу уруш.

Бу урушда бирча турмасакъ,
Душманланы бирча урмасакъ,

Душман бизни хорласа, сюрсе,
Туугъан жерибизге ол кирсе,

Жашауубуз кетер аманнга,
Ийе болмакъ малгъа, сабаннга,

Эркинлик табмазбыз окъургъа,
Биз жилий къалырбыз сокъургъа.

Жаш да, къыз да бирча турайыкъ,
Душманланы бирча урайыкъ.

1943

* Сирануш — эрмен къызны аты.

ЭКИ ДА КАТЮШАГЪА

Саугъа келди ЭН заводдан
Бек сайлама, бек багъа,
Башхасыз, энчи кесине
Катядан «Катюшагъа».

Бу «Катюша» душманлагъа
Ёртен отла салады.
Ол Катюша ЭН заводда
Минала мажарады.

Душман аскер кёб тирелсе,
Сур «Катюша» жетеди;
Бек чамланыб, отла себе,
Душманны гунч этеди.

Урушчула ыразылла
Муну хар бир затына,
Кесин да бек къубулталла
Деб — «Катюша» — атына.

Аскерле алгъа баралла,
Жырла айта, жыр тагъа.
Махтау-ысбас кёб салалла
Эки да Катюшагъа.

1944

ЗУЛМУЧУЛА

Фашистледен юч офицер эсириб,
Тойгъанларын кётюралмай, керлене,
Керох атыб, ары-бери секириб,
Харх этелле, безирейле, серлене.

Узун санлы, сары шинли офицер
Юй тубде къолан кийизге къусады.
«Адам къаны ичерикме, келтир! Бер!»
— Деб, тенглерин ашыкъдырыб, къысады.

Бирси эки офицер къозутдула,
Кеф башкесни, итнича юскюрдюле.
«Мах!» — деб башбармакъларын шиш
тутдула.
Сора, бир-бирге къарашыб кюлдюле.

Къансыз душман терк сауут бет алады.
«Ичмемми? — деб, ёчешиуно башлады.
Кёлю мурдарлыкъ этерге барады.
Сора, бу отоуну хыны ташлады.

Чабыб барды ащ гытыны аллына,
Фура эшикге табанны тийирди,
(Аллай ингир келге эди къаллынга!)
Къабанча ёкюрюб, гытыгъа кирди.

Къарт ыннаны жангыз жашындан туугъан
Алты жыллыкъ къызчыкъны алыб кетди,
Эсирген зулмучу тенглери тургъан,
Ич отоугъа мау-шау этдире элтди.

«Кюнюм жабылгъан! Мен жарлы!» — деб,
жилай,

Къарт ыннака ызларындан барады.
Шош-шош тыхсый, борбайлары къалтырай,
Босагъада башын ура къалады.

Сабийчикни тартыб, женгчигин жыртыб,
Билекчигин создула, сермедиле,
Жилан ургъан улакъ кибик макъыртыб,
Адам эштмеген азабны бердиле.

Ыннака да къараб кёре тургъанлай,
Сабийчикни къан тамырын кесдиле.
Чёмючно исси къандан толтургъанлай,
Адам къанны кезиу-кезиу ичдиле.

Бу зулмуну кёрген къарт ыннаканы
Жюреги кётюралмай, эси ауду.
Къыркъылгъан эди аны буту-саны.
Унутулмаз ачыу башына жауду.

Къаны къуруб ёлген сабий баланы
Юй адырла жаннган отха салдыла.
Босагъада эси аугъан ыннаны
Къалжалыкъ учаныча туурадыла.

Зулмучула танг аллына турдула.
Солдатладан бир бёлегин жыйдыла.
Эл ортада асмакъланы къурдула.
Элде халкъны туююб, ары тыйдыла.

Къартланы, къагынланы, сабийлени
Асмакълагъа асаргъа тиздирдиле.
Къалдырмайын элде болгъан юйлени
Отла салыб, муштухул кюйдюрдюле.

Асмакъ жиблини тагъыб бошагъанлай,
Сылтау болмай, талай халкъны асдыла.
Совет Аскер терк жаллаб башлагъанлай,
«Фюрер, капут!» — деб, юркуюоб къачдыла

Къутургъан бёрюле эм уу жиланла
Рахат халкъыма зулмулукъ этдиле.
Арбазлагъа жайдыла кызыл къанла.
Жетген жерлерин къуууруб кетдиле.

Бу кюйлени кёрген адам тёзерми,
Чач тюклери къобмай, жүреги жанмай,
Фашистлеге «адамладыла» дерми,
«Адам» атны бёрюлеге кыызгъанмай?

Юркуюб, къачыб, суу (тубюне сингсе да,
Зулмучуну кьюуб, къысха жетербиз.
«Терс болдум. Кечигиз»... деб, кючсюнсе да,
Халкъны аллында сюдосюн этербиз.

Унутмазбыз малтанган сабанланы,
Унутмазбыз инжилген сабийлени,
Унутмазбыз кырылган адамланы,
Унутмазбыз ууатылган юйлени,

Кыралыма къара кюн бичгенлени,
Адам къанны чагырча ичгенлени,
Тиширыула текген жилимукъланы,
Жесирликде эзилген жазыкъланы.

Барысы ючюн да жауаб излербиз!
Ёксюзлени, инжилгенлени барын
Уллу Сюде шагъатлыкъга тизербиз.
Ачыкъларбыз душманны зараиларын!

Ол кюн душман кеси башындан сынар, —
(Ким да билсин, туз ашаган суу ичер).
Зулму этерге кюсеую да тынар,
«Мындан эсе уа ёлген ахшыды!» — дер.

1943

КЪУРЧ КЪАБХАННГА ТЮШДЮЛЕ

Сыра къазан туююл тебе къайнагъан,
Къайнар шорпада боркъулдаб ойнагъан,

Кёз къарангы эте, сюрюле барыб,
Совет жерни ууучларгъа къадалыб,

Сайлама жыйынларын басындырыб,
Башчылары къурч къабханнга тюшеди,

Фашист аскер жыйырылыб, жыйылыб,
Сталинградны къазанына къуйулуб,

Уруш отха асылады, бишеди,
Башчылары къурч къабханнга тюшеди,

Сау къалгъанла жанларындан тойдула,
Сюймегенлей сауутларын къойдула.

1943

ЖАЗ КЕЛИР

Жел урады, къамишлени ёкюртюб,
Къар тугулну тебеледен секиртиб,

Жолоучуну эрнин, бурнун къабады,
Сай ёзенде, гуу-гуу эте чабады.

Онг жанындан урса, солгъа ётеди,
Къарыусузну кёмкёк этиб, кетеди.

Быллай бетсиз сууукъ желни тыйаргъа,
Аны тийишли кебине жыйаргъа,

Кётюрюлюр кызыл Кюн кюнчыгъышдан,
Жайны жууукъ этер бу сууукъ кышдан,

Буз жагъала, эриб, суугъа агъарла,
Тал терекле мычымайын чагъарла.

Кюнлюмге жашил кырдыкла тегюлюр,
Чегет суудан буз гуржаба сегюлюр,

Тылпыу этерле хар бир сюрдю жерле,
Чыпчыкъла да, къуаныб, чуулдерле.

1940

ТЭРТ ШАХАР

Махтанчакъ, ит фашистлени
Энтда бютюн къалтырат,
Севастополь эм Одесса,
Ленинград эм Сталинград.

Ой, Одесса, ой, Одесса,
Кесин халкыгъа суйдюрген,
Ючжюз минг душман аскерни
Жанган отда кюйдюрген.

Севастополь, Севастополь,
Къара тенгиз къаласы.
Ой, жаухарыбыз — Къырымны
Жандан суйген баласы.

Сени ючюн тенгизчиле
Ахтыналла, эскериб,
Сенде суйюб орналыргъа,
Шууулдаб жюзюб келиб.

Төгерекни душман алыб,
Не кёб тобла сырса да,
«Тугарма» — деб тузакъ салыб,
Не бек ёшюн урса да,

Ленинград шахарыбызны —
Азатлыкны шауданын —
Сакълар ючюн айамайбыз —
Жюрегибизни къанын.

Сталинград шахарыбыз, сен
Темир къайача, турдунг,
Махтанчакъ ит фашистлени
Къуйрукъларын кысдырдынг.

Кюч бюсюреу жау аскерни
Совет окъла жыкдыла,
Полковникле, генералла,
Къол кётюрюб, чыкдыла.

Генерал къаралыб келди,
Сюймейин бойун салыб,
Къалгъан аскерин да берди,
Къырдырмаз нийет алыб.

Юч кечени эм юч кюнню
Турду Берлин бушууда,
«Ючжюз мингден аслам аскер
Жойулду», — деб кършоуда.

Туугъан жер ючюн урушда
Бу тауушлукъ төрт сахар
Ёткюр жигит болгъанындан
Айтылыб туруп хапар.

Бизге къажау жыйынланы
Хар заманда къалтырат,
Севастополь эм Одесса,
Ленинград эм Сталинград.

1943

САУГЪАЛА

Кёзге бек аз эсленеди
Алаша блиндаж,
Аулакъ почтадан келеди
Аны таба жаш.

Аркъасында келтиреди
Бир акъ туюмчек,
Ызындан да суйреледи
Саугъа кюбюрчек.

Учхан мина миномётдан
Кёкде сызгырса,
Чыкган окъла пулемётдан
Къатында урса,

Къар боранда, ауанача,
Бауурланады,
Алгъа суйрелиб, чанача,
Жырыб барады.

Къоркъуу болса да кесине,
Этмей къаугъаны,

Терк элтеди ийесине
Сыйлы саугыаны.

Кюбюрчекде саугыаланы
Ол бизге берди,
Тюйюмчекде саугыаланы
Арлакъ ёгкерди.

«Муну ийген кёб жашасын,
Сау жюрюсюн» — деб,
Саугыаланы юлешеди
Бек алдагыы цепь.

Уруш жыргъа кюч береди
Бир ызгъа эжиу:
Алгъа терк тебиндиреди
Болушлукъ сезиу.

Урушчула кёлленелле
Алгъа барыргъа,
Туугъан журтха сёз берелле
Хорлау алыргъа,

Душмандан эркин этерге
Бизни жерлени,
Адамланы, шахарланы,
Хар бир эллени.

1944

ТОГЪЗУНЧУ МАИ

Хайда къууанч этейик!
Къууанч кюнле келдиле.
От жаудургъан фашистле
Энди саудан ёлдюле.

Махтанчакъ душманланы
Башчылары къачдыла.
Аланы аскерлериң
Бизни жашла чачдыла.

Чачдыла да, къуудула,
Бёлек-бёлек этдиле,
Тёгерекни кършалаб,
Бегимледен ётдюле.

Генерал, фельдмаршалла
Жанларындан тойдула,
Аскерлери ууалыб,
Саутларын кьойдула.

Май, 1945

ХОРЛАУ

Хорлау, хорлау, — деб биригиб,
Отдан элгенмей,
— Алгъа, алгъа! Терс туйюлбюз!
Хайт, — де! — дегенлей,

Ата журтну сакълар ючию
Сур жолда бардыкъ,
Сау дуньяны зор ажалдан
Тыйдыкъ, къутхардыкъ.

Душманланы жаннган отда
Кѣбюн кюйдюрдюк,
Совет халкъ къурчдан болгъанын
Толу билдирдик.

Совет сауут сыналгъанды
Уруш отлада,
Совет халкъ хорлау алгъанды
Эр походлада.

Сыйлы ингирде — Хорлау Кюнде
Тобланы атыб,
Ракета жулдузла бла
Кёкню жарытыб:

— Хорлау ючюн, тюзлюк ючюн,
Кёк жашнасын! — деб,
— Хорлау алгъан совет халкъы
Кёб жашасын! — деб,

Тогъузунчу Май байрамын
Дайым эскериб,
Алгъышлайбыз жигитлени
Биз, салют бериб.

1958

КЪОРАСЫНЛА УРУШНУ КЮСЕГЕНЛЕ!

Ма, эслечи жол тубюнде чулгъаныб,
Аузундан, сакъалындан къаны барыб,

Чабырлары чыксыз болуб, чачылыб,
Аягъы инчикге дери ачылыб,

Къандан толуб сюџгю кирген ёшюню
Ёлюб тургъан сюрюучю къарт кишини.

Арлакъда да тёртеу — бешеу жатады.
Берлакъда да юч къагъанакъ къатады.

Ала жиляйла ёлген аналагъа,
Киши болушлукъ да болмай алагъа.

Бир сабийчик бурун къанын жалайды.
Бирси: «Анам, къачайыкы!» — деб, сармайды.

Чыкъмайды ананы татлы сёзлери:
Кёкге аралыб къалгъанды кёзлери.

Ол жатады, санлары ууатылыб,
Къара чачы сокъмакъ къаргъа батылыб.

Эштмейди ол жашыны жилягъанын,
Анасыз болуб, инжиу сынагъанын.

Кёрмейди ол кырылыб жатханланы,
Кёрмейди ол къан кёлге батханланы,

Кюйе, ауа, жана тургъан юйлени,
Аныкыча кёб ёксюз сабийлени.

Сезмейди ол жылыны не сууукъну,
Билмейди ол узакъны не жууукъну.

Билмейди ол къатына ким жетгенин,
Душман аскер ууатылыб кетгенин.

Тыхсыйдыла эслери жайыкыгъанла,
Жараларындан кызыл къан акыгъанла.

Ким унутур жюз ёмюрде да муну —
Тынч адамлагъа болунган зулмуну?

Кимле эдиле зулмуну этгенле?
Бёрюлеча чабыб, талаб кетгенле?

Биз билебиз, бёлмей барысын бирге.
Тартырбыз, тыйарбыз толу тазирге

Хар хатаны халкыбызгъа къургъанны,
«Ашарма эм жутарма!» — деб, тургъанны.

Журтума эсириб келген душманла —
Элиме сызгырыб кирген жилияла

Жаннган отдан къачдыла, чыр-чыр эте,
Кюнден-кюннге кюн-батыш таба кете.

Уруш отда халкыны къалай ёлгенин,
Анга къаллай къара кюнле келгенин,

Жюз жылланы жашасакъ да, унутмакъ,
Аны дауун душманлагъа къурутмакъ.

Уруш оту ёчулмесе хар жерде,
Тынчлыкъ болмаз не тишиде, не эрде.

Уруш отчу жер тюбюне букъса да,
Учуб кетиб, кёк майдамгъа чыкъса да,

Тогъуз тенгизни тюбюнде жатса да,
Къар суу кибик къара жерге батса да,

Табарбыз, тугарбыз, танырбыз аны,
Ачыкъларбыз ол этген зулмуланы.

Айтыб сюйелирбиз керти дауланы,
Ачыкъларбыз, сюдюлербиз жауланы.

Сора, белгиленир жауну къадары
Шарт болгъанлай халкъгъа терлиги бары.

Халкъ кѳргенди уруш отну кылыгъын,
Жюреклегенелляй бир ачылыгъын.

Къорасынла урушну кюсегенле,
— Энтда да халкъ бир кырылсын,—дегенле!

1957

СЫН-ТАШ

Онг жанында Малкъар черек сызгъыргъан
Солда уа Холам черек барыб тургъан,

Эки тарны айырылгъан жеринде,
Аты чыкыгъан Бабугеџни тѳрюнде,

Тау аязла букъу къоймай юсюне,
Жолоучу уа, анга къарай, кючсюне,

Сууукъ сын турады, ёрге суйелиб,
Эслегенге терен мудахлыкъ бериб.

Сынны кѳргенни кюлмюшю тынады,
Кѳлюне кѳб зат келиб, ахтынады:

Бирде эскереди ахшы жолдашын,
Бирде уа эскереди къарындашын,

Ата журту ючюн урушда ёлген,
Халкы ючюн, жери ючюн жан берген.

Бу сын-ташны аллына шош барама,
Хурмет этиб, гюллеримми салама.

Сора, бёркюммю да кьолума алыб,
Баш урама, башым сагъышха кьалыб.

Бу жигитле энди тиргизилмезле,
Алдача биргебизге тизилмезле.

Алай, ишлерин ёмюрде унутмай,
Сын-ташларына келиуню кьурутмай,

Жигитлени сыйлы кёрюб турурбуз,
Умутларын биз толу толтурурбуз.

1957

Бабугент

МАМЫРЛЫКЪ ЮЧЮН

Совет Союз букътурмайды
Байлыгъын, кючюн,
Къол-береги кыраллагъа
Мамырлыкъ ючюн.

Ким суймесе, бизни сѣзге
— Ётюрюкдю, — дер,
Суймегеннге негер болгъан
Шагъатлыкъ этер.

Къытай, Бирма, Индия,
Афганистан, сизге
Ыразыбыз къардаш-эгеч
Болсагъыз бизге.

Индияда эки терек
Нек орнатханбыз?
Кокос терекни сютюнден
Нек уртлатхансыз?

Аны уллу магъанасын
Биз да билебиз,
Бизни досха санагъанны
Бек да сүйебиз.

Сау дуньяда аслам халкъны
Мадарын, кючюн
Бирикдирирге сүйебиз
Мамырлыкъ ючюн.

1955

СОВЕТ АСКЕР

Уллу Ленин кѳурагъан кѳурч аскерим,
Айтхылыкъса, махтаулуса. Аперим!

Кѳыркъ жыл алда от кѳуршоуда туугъанса,
Дайым келген душманланы кѳуугъанса:

Кимин Нарваны кѳатында ёкюртюб,
Кимин Халхин — Гол сууна секиртиб,

Кимин Хасан — кёл тюбюне батдырыб,
Кимин сууукъ фин кѳарлада кѳатдырыб.

Герман фашистле да чабыб кёрдюле,
Халкыбызгъа кёб азабла бердиле;

Ахырында отда жана башлалла,
Сауутларын кѳар тюзледе ташлалла,

Бир кѳаууму жалан аякъ кѳачышды,
Бир кѳаууму топуракъгъа кѳатышды,

Къачалгъанла, къача кетиб, букъдула,
Къалгъанлары къол кетюрюб чыкъдыла.

Душманланы умутлары толмагъанд:
Немец байракъ Москвада болмагъанд.

Совет байракъ от Берлинге киргенди,
Совет аскерлеге кёл этдиргенди.

Совет Аскер, озгъан ишни унутма,
Ёр билимни ёстюрюню сууутма.

Базынабыз, ийнанабыз кючюнге,
Жауну ийме совет жерни ичине.

Къардашлыкъ излегенге къол бересе,
Хар заманда тюз жолунгда келесе.

Кёбдю досунг. Жауларынг да бардыла,
Жаула киши хакъына мухардыла.

Энтда жаула дыгаласха къалалла,
Инсан суймез планланы салалла,

— Сау дуньяны ууучларбыз, — дейдиле,
Атом, водород сауут ишлейдиле;

Къарыусуз къыраллагъа жетедиле,
От, окъ себиб, кюйдюрюб кетедиле,

Тынч халкълагъа эркинлик бермес ючюн,
Зор тузакъдан аз да жибермес ючюн.

Душман сунмасын кюч жалан кесинде,
Озгъан урушну да тутсун эсинде!

Тиймегеннге бир заманда тиймезбиз,
Къатылгъанны сау сюйекли иймезбиз

Бизни къырал мамырлыкъ сюйген жерди.
Керек кюн а — халкъ бары да аскерди.

Досха-дос, къардашха-къардаш къарайбыз,
Къарыусузгъа онг беребиз, жарайбыз.

Совет Аскер кёрсюн хар бир къайдагъын,
Бийик тутсун хорлау къызыл байрагъын!

Сакъласын мамыр жашагъан къыралын,
Сау дуньягъа жарыкъ берген чырагъын!

1958

ЖАНГЫ ЖЫЛДА АЛГЪЫШЫМ

Озгъан жылны къууанчлары кѣб болду,
Озгъан жыл шуйохлукъгъа себеб болду.

Биз ол жылда талай ѳртен ѳчюрдюк,
Илмуну, мюлкню да бютюн кѣтюрдюк,

Совет халкъла бютюн эркин жашарча,
Совет жыргъа кѣбле эжиу башларча.

Атом кючден шибиляны алгъанбыз,
Бузжаргъычны буз тенгизге салгъанбыз.

Жерге жолоучу нѳгерле ийгенбиз —
Изарланы кѣллерине тийгенбиз,

Озгъан жылда кѣб хорламлагъа жетиб,
Илмуда да ким алчыны шарт этиб.

Къарт болгъаны ючюн тѳрге ѳткериб,
Эски жылны тынчайтдыкъ, сыйлы кѳрюб.

Тѳреди бизде сабийни къубултхан,
«Къартны, бурнун сюртюб, оноугъа тутхан».

Эски жылдан жангы жылгъа ётебиз,
Бир-бирни алгъышлай, къууанч этебиз.

Халкъым ючюндю жашауум, сагъышым.
Мени да барды халкъыма алгъышым:

Жангы жылда жангы насыб кёб келсин,
Хар къонакъ къыралыммы кюсеб келсин,

Кюнден-кюнге шуойхлукъ излеб келсин,
«Сизни жашау — бизге юлгю», — деб келсин.

Бийик турсун мамырлыкъны байрагъы!
Анга къууансынла хар бир къайдагъы!

Таза хауа сабанланы онгдурсун,
Тирликлерин тыгъым-тыкъма болдурсун.

Жетик турсун ёсюмбюз, бойубуз,
Селеймесин ойунубуз, тойубуз,

Элпек болсун журтларыбыз, малыбыз,
Ёткюр болсун илмуда амалыбыз.

Бил, тенгим, бир бирни тагълы кёрейик,
Таматагъа толу голбан берейик.

Алгъыш этсин ол журтлагъа, ташлагъа,
Терен акъыл бере чёрчек жашлагъа.

1 январь, 1958

ЖОЛДАШЫБЫЗ АТҚАЙГҒА

Бизни Малқарны назмучу жашлары,
Атқай, санга ыразыдыла бары:

Жерибизге қыонақ болуб келгенсе,
Дағғыстандан қардаш салам бергенсе.

Биз да сизни халқығыа салам ийебиз,
Дослукъ жашауну ёсерин сүйебиз.

Шу назик китабны эсделикте элт.
Энди атландынг, юртунга эсен жет.

Онгунг болса, бизге дағғы қайта тур,
Дағғыстандан қыуанч хабар айта тур.

Июль, 1957

РЕСПУБЛИКАМ, САНГА
МАХТАУ!

Халкъ суйген Конституция,
Журтну бёкем сала,
Миллетледен юйюр жыйа,
Къуратад къурч къала.

Сюйебиз эм ийнакълайбыз
Совет алф аскерни.
Кёз жилтиннича сакълайбыз
Союз ССР-ни.

Алгъа, алгъа, кёзню жуммай!
Батырды ёнюбюз;
Жюрекден айтабыз, бурмай,
Жарыкъды кёлюбюз.

Кечиуледе тырхам къалмай,
Хорлаб, терк ётерге,
Умутха арымай, талмай,
Эрляй, тюз жетерге,

Республикам алгъа, алгъа,
Таукел алгъа атла!
Кёб мадарны мюлкге, малгъа
Минг-минг кере къатла!

Республикам, алгъа, алгъа,
Къала мирзеу, металл.
Хорлам ала тюз барыугъа
Таукел атламла ал!

Жашла, къызла, низам бла,
Баралла тизилиб,
Хорлам тойда учадыла,
Къушлача сюзюлюб.

Къууанч, жарыкъ, татлы
жашау,
Дайым айны, жашна!
Республикам, санга махтау,
Бютюн ёрлеб башла!

1938

УСТАЗЫМ ШАХМЫРЗАГЪА

Жазар ючюн—къолунг бошду,
Жюриор ючюн—жолунг бошду.

Ийесе ёз жашауунга,
Киши тиймей ашауунга.

Биз ишлесек, таматабыз,
Болмаз бизни бир хатабыз,

Къызгъан къурчну тёшге
салсакъ,
Кезиу-кезиу салталасакъ.

1957

АЛГЪЫШЛАЙБЫЗ

— Чачы не бек узун болсун,
Акылы кысха —
Деб, к'ойгъан эдиле алгъын
Къатыннга, кыызгъа.

Жаш тилесе сабий кызыны
Келечи ийиб,
— Бар, — деб, кысыб башлай
элле,
Жанына тийиб.

Жиляй, инжий, б'елек кызла
Эрге бардыла,
Тилсиз болуб, к'бге дери
Зор сынадыла.

— Бошламагъыз тишируну
К'бдю к'орк'уу,
Эшек кюлде аунагъанчад
Аны ок'ууу —

Деб, окъуудан тыйар ючюн
Болгъанды ууаз,
Тиширыугъа болмай тенглик
Не кёб не да аз,

Къатын аллында эрини
Чабырын тарта,
Аркъасына пальто тиймей,
Сууукъдан къата.

Кёб кышланы ох-тух эте,
Зулму жашауда,
Ашыргъанды жаш заманын
Тузакъда, ауда.

Ленин вожду болгъан, уллу
Партия къураб,
Халкъ башлады эркинликни
Алыргъа сураб.

Зулму башы — къанлы падчах
Отла себгенде,
Ишчи халкъны кызыл къанын
Жерге тёкгенде,

Халкъ эследи сауут кючсюз
Тенглик келмезин,
Не душман да ёз оноун
Тынч жибермезин.

Эр, къатын да, жаш да, къыз да,
Сауугландыла,
Октябрьны от жолунда
Бирча бардыла.

Падчахны ёр тахтасындан
Уруб ташлалла,
Совет жашау къураб, эркин
Жашаб башлалла.

Эр, тиши да кёб эркинли,
Миллет тенгликден,
Биз къууанч кюнню башлайбыз
Хар эртденликден.

Совет закон тиширыугъа
Бергенди тенглик,
Жашау чырмауларын юзюб,
Салгъанды кенглик.

Эркин колхоз сабанлада
Кёб тирлик алгъан,
Фабрикледе, заводлада
Алчылыкъ салгъан;

Мал ёсдюрюб, кёб сют саууб,
Жаула ийлеген,
Алтын багъалы заманын
Сыраф иймеген;

Махкемеде айыб алмай,
Тюз оноу этген,
Окьугъанда алимликге
Эрикмей жетген:

Врач эм устаз, артист болуб,
Махтау алгъанла,
Ойнагъанда алчы болуб,
Рекорд салгъанла,

Шофёр, пилот, комбайнер эм
Ана болгъанла,
Ёшюнлери орденледен
Элпек толгъанла,

Къатын, кыыз да — Совет халкъды,
Билебиз аны.
Алгъышлайбыз Март байрамда
Барын аланы!

8 март, 1957

КЯЗИМГЕ

Тау кюннюмде темир туююб жашайенг,
Тутуш алтын шиякыгъа ушайенг.
Эсимдедиле огъурлу кёзлеринг,
Адамлагъа акъыл берген сёзлеринг.

Хар тизгининг таймай кебде барады,
Айтхан сёзюнг нарт-сёз болуб къалады.
Назмуларынг дайым юлгю берелле,
Малкъар поэтлеге кёл этдирелле,

Кёл этдирелле элиге, ишчиге,
Тюзлюк жолда баргъан хар бир кишиге.
Къарт да, жаш да эскерелле атынгы,
Сурат этиб туталла сыфатынгы.

Жазгъанынгы зарфгъа уруб алалла,
Сыйлы кёрюб китаблагъа салалла,
Жазууларын алтын бла накъышлаб,
Сени жюрекледен суююб, алгъышлаб.

«Совет власть — алтын терек», — дей эдинг,
«Аны кьаты тутмакь керек», — дей эдинг.
Жюреклеге тюрелди осуатынг.
Ёмюрледе да мутхуз болмаз атынг.

1958

1-чи МАЙ

Сууукъ тайыб, жылы хауа къакъгъанлай,
Май кюнлери жетиб, агъач чакъгъанлай,

Жер да, мал да тебирейди тирилиб,
Сабанла да бошалалла сюрюлюб.

Айбат гюлле, жерге накъыш алдыра,
Тегерекни дух ийисге къалдыра,

Саугъа болуб, къолдан-къолгъа баралла,
Жюреклеге къууанч, жашлыкъ салалла.

«Май айында таш жылынад» дейдиле.
Май айны кёбле да бек кюсейдиле.

Жарыкъ байрам, кызыл байрам, сыйлы Май,
Сау дуньягъа тенглик суйген къууанч ай,

Къууанчынгы жай дуньяны барына,
Хар миллетни да ишчи халкъларына!

Жарыкъ нюрюнг, кюн жарыкъча, тегюлсюн,
Капиталны къара ауу сегюлсюн,

Унукъгъанла азат болуб, солурча,
Сау дуньяда бирге байрам болурча.

Биринчи май, сен бизге төре байрам.
Сен башлансанг, душман болады хайран.

Биринчи майны совет халкъ сүйеди:
Орамлары къызыл кийим кийеди,

Къызыл байракъла жел этиб, сюзюлюб,
Къууанчлы халкъ бир сатыргъа тизилиб,

Къобуз согъа, тебсей, жырлай барады,
Жюрегиме хычыуунлукъ салады.

Май къууанчы, айны, ёс, жашна, жары!
Бирча къууанч этерча халкъла бары!

1958

ПОЭТГЕ

Мудахлыкъла
Болмасынла,
Къорасынла, тайсынла.
Арабызда
Жырласынла
Кесинг киби асылла,

Сыфатласанг,
Къая таш да,
Гыллыу эте, башлайды.
Лакъыр айтсанг,
Мудах жаш да
Кюнча жарыб жашнайды.

Айт жырынгы
Халкъ жашаудан,
Этелле таула эжиу.
Багъа жетмез
Рысхы шауданд
Халкъны жүрегин сезиу.

Жолоучугъа
Чегем чучхур
Сериуюнюн ийгенлей,
Хычыуунса,
Тюз барыб тур
Халкъынгы бек суйгенлей!

Шибияча,
Сакъ жарытыб,
Сыз назмунгу сёзлерин,
Изарлагъа
Кюч танытыб,
Къаматырча кёзлерин!

1958

СЕЙИР ТЮЙЮЛДЮ

Кёкню болушу
Сейир чууакъды:
Жюзмейди булут кесек да.
Къарыусуз аяз
Аз да сезилмейд,
Кертиди «Жокъду» десек да.

Кюн кючлю жана,
Тёпбеден къараб,
Чапыракъланы къуурса,
Жерни хауасы,
Бастырыкълаңыб,
Жеринден тебалмай турса,

Сейир туйюлдю
Кюз биченчини
Терлегенлери саркъгъаны,
Жнягъы бла
Тёнгерей келиб
Сакъал тубюнден акъгъаны.

Сейир туйюлдю
Кюз биченчини
Бек арыгъаңы, талгъаны,
Кёлеги жибиб,
Сенеги кызыб,
Батанны сермеб алгъаны.

Кюзню бир кюню,
Айтыугъа кёре,
Къышны айына жетеди.
Кюз ишлеменген,
Къышхы кюнледе
Къара дыгалас этеди.

Эринмей, жигер,
Таб ишлегенни
Он бармагъындан бал жауад.
Сейир туйюлдю,
Бичен ишинде
«Къаллы кюзгюде» къазауат.

Юйюм, деген да,
Айтыугъа кёре,
Юйю тенгли таш кётюрюр.
Юйюм, демеген,
Элим, демеген
Заманын сыраф ёчюрюр.

Сейир туйюлдю,
Ингирде келиб,
Сыртындан тюшюб, хурулдау.
Кюндюзгю ишин
Тюшонде кёрюб,
Жукъу арада мурулдау.

1958

ТЮТЮНЧЮК

Чегет ауулда чорбат башына
Жуммак болады тютюнчюк
Анга сёдегей созуб ашырад
Алтын тыйакъларын кюнчюк.

Жангыз тютюнчюк шарфча жайылыб,
Ауулгъа жабыу болады,
Хонгку ожакъдан кенг айырылыб,
Сабыр чулгъана къалады.

Холам тарындан тебенги къагъыб,
Бызынги таугъа кетмезми?
Жангыз тютюнню, нёгерге алыб,
Тауну башына элтмезми?

Кюн кётюрюлдю къая башына.
Ауулдан ауана тайды.
Шош ауулну таууна, ташына
Хычыуун жарыгъын жайды.

Гранча ау салыб, келин баргъанлай
Жарыкъ тор атны бойнунда,
Арсар болмай, жизги къубулгъанлай,
Салкъын тѣбengi къойнунда,

Чорбат тютюнчюк тартады таугъа
Таудан ёзенни кѣрюрге,
Келгенни кѣл этдире жашаугъа *
Жабсарыу белги берирге.

1958

ТУУГЪАН ШАХАРЫМ НАЛЬЧИК

Анам кибик татлы кѣрген сахарым,
Алтын бешигим, накъутум, жаухарым,

Кавказ тауну сериуон кенг къойнунда,
Женгил саркъгъан Нальчик сууну бойнунда

Сюйелесе. Жангы жашау къураса,
Кюнден кюннге ёсе, жашнай тураса.

Орус, Къабарты, Малкъар бир нийетде
Къардаш болуб, бир бирге жарыкъ бетде.

Жолукъгъанлы, шкок тютюнюнг чачылды,
Бек къабагъынг къонакълагъа ачылды:

Налгъа ушаш бегимлеринг тайдыла,
Тынгысыз кечелеринг тынчайдыла.

Бийик донгюртке къаладан къарауунг,
Ким келед? — деб, тѣгерекни марауунг

Жюрюйдю энди эски хапарлада
Малкъар, Холам, Чегем, Бахсан тарлада.

Байла, бийле ичингден кысталгынчы,
Тюз оноуну Совет жашау салгынчы,

Орамларынг балчыкъ болуб турдула,
Батхакълада коцтла сырын кърдула.

Кесек халкълада дослукъну билмелле,
«Забиялла» кынларына кирмелле;

Жашадыла халкъларынг айырылыб,
Бир бирин урур ючюн, къайырылыб.

Уллу Октябрь бизге жарыкъ ийгенде,
Алтын кюн тыйакъла жылы тийгенде,

Миллетледе шуйохлукъну башладыкъ,
Къардаш болдукъ, дерт тутууну ташладыкъ.

Айны, жаша, туугъан шахарым мени!
Таза жюрегимден сюйеме сени.

Сюйдюмлюлле гюл чакъгъан орамларынг,
Кёб тилде ушакъ этген адамларынг.

Хычыуунду эртден, ингир аязынг,
Къарлы кышынг, ургъан жауунлу жазынг.

Сай орамда жаш терекле тизилиб,
Тойгъа чыкъгъан кызла кибик, сюзюлюб,

Бурмалары жашил гулмакла болуб,
Тёгереклери ароматдан толуб.

Жай иссиде салкынд ауаналары.
Дух тюкендеча чыгъад хауалары.

Алгъын Воронцов атлы орам, бюгюн
Шарт билед жангы атда жюрюрюгюн:

Къабартыны атыды аны аты.
Къумурсха кёчген жолчады сыфаты:

Хар ким таза кийиниб, омакъсыныб,
Ол орамда ингир сайын басыныб,

Ёрге-эншге жюрюй, лахор этелле,
Солуу алыб, ойнай, кюле кетелле.

Ол туююлд сахарны уллу орамы,
Шёндю кёб болса да аны адамы.

Бур таксини, вокзал таба барайыкъ,
Уллу орамгъа тюбюнден къарайыкъ,

Озгъан жыллада аулакгъа саналгъан,
Сау сахарны багушлары къаланган

Балчыкъ этек асфальт орам болгъанды
Эки жаны къурулушдан толгъанды.

Бу Ленин атлы, жангы кенг орамды,
Орамланы барындан да къодамды.

Бу барады, тартмача, тюз тартылыб,
Шахар этекден таугъа узатылыб,

Жан-жанында гюл кюйюзле жаналла,
Сыйлы орамгъа субайлыкъ салалла.

Ючбаш, бешбаш хауа чиракъ топбанла —
Столбаладан жарыкъ къуйгъан гопбанла

Сай орамны жарытыргъа жарайла,
Тёгерекге жарыкъ бетден къарайла.

Машинала уа жюрюйле, зууулдаб,
Юслерине сакъ жел ура, шууулдаб.

Анда-мында къабыргъала суйелиб,
Кётюргюч машиналары чюйелиб,

Жаш сахарым деу-деу юйден толады,
Сюйген жюрекге хычыуун болады.

Къарт, сабий да таныб келген сахарым,
Эллериме жарыкъ берген сахарым,

Элфек къурадынг халкъгъа курортланы.
Сынамай жашагъын душман отланы.

Барды амал мамырлыкъда жашнаргъа,
Кюнден кюннге жарыкъ айный жашаргъа.

Миллетлеринг биригну сөгюлмесин,
Этда уруш болуб, къан тегюлмесин.

Душман салгъан жараланы байладынг,
Сау этдинг. Мамыр жашауну сайладынг.

Орамларынг тюкенледен элпекди
Ичлеринде не рысхы да бек кёбдю.

Жюрек жылытад жырларынг, кюйлеринг,
Илму берген уллу жарыкъ юйлеринг.

Этекледе заводларынг ёкюре,
Иш толууну кюнден кюннге кётюре,

Закийликни Табдырыб жашха, къызгъа,
Берекетни къуйалла халкъыбызгъа.

Жигерликден тууады берекет, токъ:
Анга бир кишини да шеклиги жокъ.

Бай сахарым, токъ сахарым, ёсе бар!
Къууанама, жарый баргъанынг къадар.

Жашил паркынг жоллу, гюллю, терекли:
Анга барад солуу, саулукъ керекли.

Алма, кертме, жайма жёге, ёр назы,
Хар ким да салкыныгъызгъа ыразы

Болуб, арагъызда солуу алады,
Къууаннгандан кюле-кюле барады.

Малкъар таула шахарыммы суйелле,
Эртден, ингир салкын аяз ийелле,

Эмчек ана кибик татлы кёрелле,
Таркъаймагъан чиран суула берелле.

Сел болмасын, шахарым, махталуунг,
Ленин юйретген жолда терк баруунг!

Бол жеримми жарыкъ жайгъан чирагъы,
Къабартыны, Малкъарны да ийнагъы!

1957,

Нальчик

КЪАЯДАГЪЫ ЖАЗЫУ

Холам башында, бийик къаяда,
Жорталла желле ёкюре.
Сюрюу жугъутур жашил забада
Барады отлай, секире.

Эски ауулну башындан мараб,
Болгъанча анга къалауур,
Кириш къаяла бир-бирге къараб,
Тохтамай этелле дауур.

Анда дауургъа жауаб береди
Холам черекни агъыуу.
Булут чабханнга ушаб келеди
Тау къушну къанат къагъыуу.

Сабыр тырнакълаб барама тикде,
Кесим кесимми бегите.
Къумурсха кирик, чынгыл бийикде,
Ёрлейме, умутха жете.

Ёрге къарасам, булут къауумла
Къая кезлеге бѣлюне,
Энше къарасам, тѣшде ауулла
Хуна къалаулай кѣрюне.

Бийик чынгылгъа тырнакълaб миндим.
Къондум къаяны башына.
Состар жютюге, ыргъакча илиндим.
Жазыу жазама ташына.

Сыйдам къаяда кѣзюм кѣреди
«Иван Светлов» — деб жазылгъан.
Ол болгъан ташха кълун береди
Тикден чыгъаргъа базынган.

Иван ызлады насыб башына
Чыгъаргъа кыйын жолумму.
Манга, ъз кичи къларындашына,
Болушду. Тутду кълумму.

Шуйох жазыуу ачыкъ жарыта
Акълсыл къаяда ауманы,
Насыб жашауну дурус таныта,
Кълуандырады таулаңы.

Мени эсимде ъмюрге кълалгъанд
Сыйлы жазыуну сълфаты.
Ол арабызгъа шуйохлукъл салгъанд
Ташдан да, кълурчдан да кълаты.

Къая бетинде жазыу кёреме
Жарыкъ жулдузлай жарытхан,
Анга жүрекден салам береме,
Сюймеклигимми танытхан.

Мамырлыкъ элтген кёгюрчюн къанат
Чууакъ кёкде кенг керилсин,
Чынгыл къаягъа жазылъган сыйлы ат
Битеу халкълагъа кёрюнсюн!

1957,

Нальчик

УНУТМА

Жел ызы жауун болур.
Ичги ызы дауур болур.
Жауурлугъу жукъарса,
Ат сырты жауур болур.

Ат къуйругъундан тутсанг,
Баргъан суудан ётерсе,
Аман итни къуйругъун
Тутсанг, суугъа кетерсе.

1958

ТҒРТ ҒМЮР

Янычарла, кырым ханла чабышыб,
Саутлагъа, сабалагъа жабышыб,

Аулакъланы кызыл къанла жуугъанда,
Къабартыгъа къазауат кюн туугъанда,

Кече-кече, кюн да кече болгъанда,
Ана кёзле жиялумкъдан толгъанда,

Черкес элле жаннганда ёртен болуб,
Орамлары адам мыллыкдан толуб,

Кырым ханла тегерекни алгъанда,
Мамыр элле адыргыгъа къалгъанда,

Къабарты Россейге къолун бергенде,
«Ёмюрге санга къошулдукъ», — дегенде,

Орус падчах Къабартыгъа болушду,
Душман ханла бла ачы согъушду.

Женгил ёсдю Къабартыны къарыуу.
Терк селейди зулму отну жаныуу.

Россиядан келечиле келдиле,
Темирюкге сыйлы салам бердиле;

Жарыдыла Қабартыны башлары —
Қууандыла орус қарындашлары.

Той барған эд кечесинде, кюнюнде
Ийдарланы Темирюкню юйюнде,

Қууанч тууду Қабартыны барында,
Той башланды битеу қабақларында,

Қабарты орус падчахны кийеу этди,
Жууукъ юлюшлюкню бююн бегитди.

Андан бери төрт ёмюр да ёткенди.
Энди бююн уллу қууанч жеткенди.

Орус халкты кенг, жарык жолну ызлаб,
Душманланы, эрляй, ууатыб, кыстаб,

Бизге уа қарындаш болуб турады,
Бизни бла бирге насыб қурады.

Қарындашбыз, досларыбыз сүйсюнле,
Жауларыбыз, изар отда күйсюнле.

Бардырабыз төрт ёмюрню байрамын,
Бийик тутуб шуйохлукъну байрағын.

5 шоль,
1957

МАЛКЪАР НАЗМУЛАНЫ ЮСЮНДЕН

Чам

Жыйырманчы партсъезд оноу этди.
Кюн жарыгъы бютюн да жарыкъ жетди,

Бютюн иги къураб жашау онгланы,
Насыблыкъгъа тюз барыргъа жолланы.

Халкъны иши назмучугъа да ишди,
Халкъындан кери тургъан'а бедиди.

Малкъар поэтлеге да къууанч келди:
«Жашауубузну байрагъы» суйелди.

* * *

Гиртчи Керим кенг «Жоллада» барады,
«Шуйохлукъну» тачанкасын чабдырыб.

Узун назмуланы терк мажарады,
Сёзню сёзге жабышдырыб, къабдырыб.

* * *

Таукел Къайсын да «Таулагъа» чыгъады,
«Ётмек бла гюлню» саугъа этерге.
Халкъына сёлеширге ашыгъады
«Къор болайым!» — деб кёлюне жетерге.

* * *

Шахмырза да «Сырыйнаны» тартады,
«Къая кызы Къарылгъачны» жабсара.
Къаты даулашыб, юсюнден атады,
Қитабында жартылыкъла табсала.

* * *

Сафар улан «Шаудан» суудан ичеди,
«Айран» бла къатышдырыб, агъартыб.
Жангы юлгю бла назму бичеди,
Эски юлгюлени узакъгъа атыб.

* * *

Хабибни «Жер жулдузлары» жаналла,
Жарыкъ себе орамлагъа, юйлеге,
Окъугъанла алагъа къууаналла,
«Ыккайла!» — деб, кёргюзте сабийлеге.

* * *

Омар, аулакъда кёб туруб, келсе да,
«Къаяла унутмагъандыла» аны.

Жарыкъ ёнюн зем-зем сууу бёлсе да,
Хапарларын санайды «Нарт къаланы».

* * *

Сабыр Берт да, сабыр халындан шашыб,
Чырым этмей, «Жарыкъ тангын» атдырды.
Тура кетиб, сора суху къармашыб,
«Малкъар маршын» женгил-женгил тартдырды.

* * *

Залий «Сюйген журтуна» къууанады,
«Сюлеменнге» кёб тилни ангылатыб.
Энди «Таула» таба ёрлей барады,
Жыры бла къаяла зынгырдатыб.

* * *

Ахмадия назму къазан тагъады
Назму тизгинлерин чийлей къоймазгъа,
Къаламына арба жаудан жагъады,
Багъалы заманын сыраф жоймазгъа.

* * *

Уллу Саид жырчыланы жыйады
«Орайданы» узун тартыб жырларгъа.
Жангы жырла тизиб, кебге къуйады,
Сууутмайын тегерекге быргъаргъа.

* * *

Исса Боташ «Жюрегинден жырлайды».
Театыргъа жангы ойун къурайды.
Къайгъырады «Тауланы жарыгъына»,
Хар жазгъаны тыйылмай барлыгъына.

* * *

Жаш поэтлени Маммеев тизеди,
Намуларын элек бла сюзеди.
Кеси да къаламны кызыб алады,
Юлгюге жигит «Саматны» салады.

Ахия да билгениллей ишлейди,
Угъа барса «ёпке, бауур шишлейди».
«Бугъачыкъны» Ахия тынч кютеди,
«Хамзат — Батыр» чыкъса уа юркютеди.

* * *

Ким биледи, кёб айтсам, «гюнях» жетер.
Энди кьойдум. Окъуучу ойум этер.

1958

ПОЭМАЛА

ЖАНГЫ ЖАШАУ ЖОЛУНДА

(Поэма).

I

КОЛХОЗГЪА ДЕРИ

Бир-бир болушуб, эндиге дери
Малкъар элледә адамла
Къыйналыб, бек жунчуб сюргендиле
Хар жаз-башында сабанла.

Ким суусаб болуб, ким да ач болуб,
Сабанда азаб кѳргенди.
Ким боза ичиб, хичинле ашаб,
Сабандан жырлаб келгенди.

Кимни сабанын хан ашагъанды,
Ким мирзеусюзлей къалгъанды.

Мирзеую болмай кѳуру кѳалгѳан да
Мирзеулюлеге баргѳанды.

Мирзеую болгѳан мирзеусюзлеге
Мирзеуюн багѳа бергенди.
Ким кѳарыулуну, ким кѳарыусузну
Ма ол заманда кѳргенди;

Ол, губу кибик, зор тузакѳ ауун
Кѳужур эшгенди, жайгѳанды.
Кѳарыусузланы, тюкюча, алдаб,
Кѳолаязына жыйгѳанды;

Кеси мюлкюнде кѳыйын ишлеге
Кѳарыусузланы салгѳанды,
Зулмугѳа жегиб, кѳанларын эмиб,
«Жанларын» жарты алгѳанды;

Мал кютдюргенди, жер сюрдюргенди;
Хар ишлерине ургѳанды.
Кесини кючюн да билдиргенди:
Халкѳгѳа бий болуб тургѳанды.

Киши кѳыйынын ашаучу эди,
Таб амаллагѳа тюзелиб,
Бек тынчлыкѳ бла жашаучу эди,
Бир жайдан бир жайгѳа келиб.

Кѳышхыда юйде жатыучу эди,
Жай ат белинде айланыб,

Жалчы уа ачдан кьатыучу эди
Кёзю, ауузу байланыб.

Тилсиз болса да, сокъур болса да
Душманнга дертин жетдирди,
Алгъын бийинне, оноучусуна
Ол айтханларын этдирди.

Жалчыла, жарлыла, орталыкъла
Кючлерин бирден салдыла,
Душманны малын, халккъга оноуун
Тартыб къолундаш алдыла.

Жалчыла, жарлыла, орталыкъла
Ликпункткъа жюрюб башлайла.
Алгъын эзилиб келген жазыкъла
Жахилликлерин ташлайла.

II

колхозда

Сабан сюрююню эм мал кютююню
Жангыдан жырлаб кёрейим,
Хар болушундан мюлк ёсдюрююню
Суратлаб, сизге берейим.

Малкъар элдеде колхоз малланы
Къадалыб бирге кютелле,
Колхоз къууаныб, сютлерин саууб,
Завод бишлакъла этелле.

Малла айныйла, аслам болалла
Колхозчулагъа къууанчха,
Ингирде жайылыб келишелле
Ыстауат аллы кыланчха.

Завод бугъала бюйюлдейдиле,
Ёзенде жерни чачалла;
Къарт ёгюзле да гюрюлдейдиле,
Алф бугъаладан къачалла.

Безиреб, къатели этишелле
Сюрюуде завод танала,
Ала секирген ызладан толуб,
Туралла къыртиш талала.

Ийнекле сютден къызыб келелле,
Бузоуларына ёкюрюб,
Бузоула макъырыб келишелле,
Кийнекле кибик секириб.

Бузоучу жашла, тууарчы жашла
Хахай — гузаба этелле,
Ийнек сауаргъа бир къауум улан,
Челекле алыб, жетелле.

Сауб, сют алыб, малланы жыйыб,
Къалгъан ишлерин этелле.
Хар-ким ишлерик затың ангылаб,
Терк, ашыгъышыб, кетелле.

Ким трактордан тюшмегенлейин
Жерни кьаралтыб барады,
Ким да аш юйде аш биширирге
Аймамай отун жарады.

Биреу, чыкгырны суудан толтуруб,
Алайда келе турады.
Ууакъ сабийлеге аш берирге,
Бир кьатын да стол кьурады.

Ууакъ балала, сабыр олтуруб,
Акьырын азыкъ ашайла;
Ма, кёремисиз, колхоз сабийле
Къалай зауукълу жашайла?

Колхозну хар тюрлю-тюрлю мюлкю
Бек женгил айныб барады,
Колхозну кьатында кьоншу эли
Колхоздан юлгю алады.

Элни жашлары башлагъандыла
Колхоз жашаугъа сукъланыб,
Жангы жашауну тюз баргъан жолун
Энди шексинмейин таныб.

Энчи мюлклерин да бирикдириб,
Ала колхозгъа кирелле,
Табын душманларын юйюкдюрюб,
Биригиб мюлк ёсдюрелле.

III

КОЛХОЗЛАГЪА ЖЫЙЛАЙЫКЪ

Колхозда адам жалангач болмаз,
Колхозда болгъан ач къалмаз,
Халсыз кюрешиб, арымаз талмаз,
Санына бир кыйау салмаз.

Ким келмесе да мен кетерикме
Колхоз къуралгъан жерлеге,
Агитацияны этерикме,
Къатынлагъа эм эрлеге.

Жашаргъа суйген, тур, кел барайыкъ,
Жангыча мюлкню къурайыкъ,
Биз кючюбюзню бирден салайыкъ,
Жарыкъ жашауда турайыкъ.

Кереклибизни бирге алырбыз,
Бир-бирибизге болушуб,
Халкъгъа юлгюню туура салырбыз,
Кёб кыйынлыкъдан солушуб.

Бизге келгенни негер этербиз,
Тюз нийетлиледен болса.
Жахилликден да женгил ётербиз,
Колхоз илмудан толса.

Колхозубузда ликпункт ачарбыз,
Жарлы халкъ суйуб окъургъа,

Биз жахилликни кери чачарбыз,
Къадалыб бакъсакъ сокъургъа.

Жахиллик бла уруш этербиз,
Биргиб, алгъа барышыб,
Мурадларыбызгъа уа жетербиз,
Жангыча атлам алышыб.

Хайдагъыз, мен колхозгъа барама,
Тенглерим, сиз да къалмагъыз!
Колхозгъа хар малыммы салама,
Сиз манга чырмау болмагъыз!

Чырмауну юзюб бирге барлыкъла,
Колхозгъа женгил кирейик!
Жалчыла, орталыкъла, жарлыла,
Биз кючню биркдирейик!

Бирикген кючде мюлк ёсдюрюрюбюз,
Къууанч жашаугъа батарбыз,
Душманыбызны да ёчюрюрюбюз,
Тамырын къазыб атарбыз.

Жангы жашауну батыр башласакъ,
Жарыкъ айныб, къазаңырбыз.
Къурум нийетни башдан ташласакъ,
Умутха шашмай барырбыз.

1929

ЧАЛГЪЫЧЫЛА

БИРИНЧИ КЕСЕГИ *

I

ЧАЛЛЫКЪЛАНЫ ТАЗАЛАУ

Жаз-башында сабанны
Сюрюб, урлукъ да салыб
Бошаса да, иши кѣб,
Ишлегенни къадалыб.

Қолхозчула баралла
Қыщлыкылағъа къарарғъа,
Чырпыладан, ташладан
Қыртишни тазаларғъа.

Биреу юлкую къазады,
Биреу ташла жыйады,
Биреу да чырпыланы
Бир тебеге къуйады.

Сыртла, тѣшле, жалпакыла
Жашил сыфат кийдиле.

Кюн тыйакъла кырдыкга
Ауанасыз тийдиле.

Эринмейин бардырсанг,
Чаллыкъны тазалауну,
Чалгъынг бир да сынамаз
Бойраккамны, кылауну.

Жауун жауа, кюн тийе,
Жашил кырдык ёседи.
Тазаланган чаллыкъны
Чалгъы — «шуу!» — деб
кеседи.

Ишден алгъа ойумну
Ишлеуге себеби бар.
Билиш керек кимге да,
Хар ишни да эби бар.

II

ЧАЛГЪЫГЪА ХАЗЫРЛАНЫУ

Чаллыкъланы тазалаб,
Хар ким элге кетдиле,
Кюз биченнге чыгъаргъа
Кёб зат хазыр этдиле.

Рюшкюдюден, кюйрючден
Чалгъы сабла алалла,

Кем тишли бахсалагъа
Жангы тишле салалла.

Хазыр болду чёгюч, тёш,
Шырхы, чалгъы, сенек да,
Балта, бичакъ, къалакъ да,
Юзmez къуйгъан челек да.

Жашла талкъы басалла,
Талкъы тюбно тебдириб,
Чабырлыкъла ийлейле,
«Къыжжыу-къыжжыу»
этдириб.

Асламы таулуланы
Чындай, чурукъ кийеди,
Тауда, тёше ише уа
Чабырланы сюйеди.

Чарыкъ, чурукъ, батинка
Не бек аслам табылсы,
Тик тёшледе чабырны
Кем туююлдю намысы.

Чыкъда, тикде кийерге
Жашла чабырла этелле.
— Къачан атланабыз? — деб,
Бригадирге жетелле.

Қызла быстыр жууалла,
Жангы кийимле алалла:
— Ийне, сапын, халы, дух, —
Деб, тюкеннге баралла.

Қъарт Омар да жашына
Чабыр биче турады.
Сыйлыкъыз да Омаргъа
Кийиз белбау сырады.

Айран, суу, шорпа, гыржын
Тамам жетик болургъа,
Қъошда мулжар жангырыб,
Ишчиле тынч солургъа

Шапаланы салдыла:
— Хар ким борчун этер,—деб
— Иш таб юлешинмесе,
Заман сыраф кетер, — деб.

Бир къауум жыйын болуб,
Кюз къошлагъа бардыла,
Кёб къалаб, тёртжаргъандан
Кюз отун мажардыла.

Ол къауум заманында
Артха, элге къайтады,
— Кюз къошланы
жангыртдыкъ, —
Деб, правленнге айтады.

Чунгур, тупбур болмаса,
Сырт, къабхакъ, кенг талала,
Алада чаллыкъланы
Машинала чалалла.

Механик жаш къурады
Ат чалгъыны, бахсаны,
Хар ким бютюн махтарча
Иш усталыгъын аны.

Жыйын башчы къарт Омар
Адырлагъа къарайды,
Чалгъы тутар жашланы,
Бирин къоймай, санайды.

Бахса, сенек туталлыкъ
Къатынланы, кызыланы,
Ол айтханча санасакъ,
Жюзден ётеди саны.

Биченчи жыйынланы
Эл ашыра чыгъады.
— Кеч болуб къалабыз!—деб
Хар адам ашыгъады.

Жарыкъ ёнлю согъула
Жаб-жангы къобузлары,
Дырыннга атландыла
Элни жигер кызылары.

Кюзию кызыу кюнлери,
Бет терлете, жетдиле.
Колхозчула, кьууаныб,
Кюз биченнге кетдиле.

Бет жарыктылы болурча
Колхозугъуз, элигиз,
Ахщы жолгъа барыгъыз,
Кьууанч бла келигиз!

III

Чаллыкъла сакълайдыла

Къышлыкълада чаллыкъла,
Ёсюб, терен болдула,
Чегет, кюнлюм, сырт дыркты
Гюл накъышдан толдула.

Жашил чаллыкъ сыланад,
Тенгизге жел ургъанча,
Бийик кундуш чайкъалад,
Атда бара тургъанча.

Чаллыкъда бёденеле
Къулф юйала кьуралла.
Бал-чибинле гюлледен
Балла жыйа туралла.

Тау чаллыкъны кѣргенде,
Кѣб зат келед эсеме.

— Бу чаллыкъмы, алтынмы?—
Деб, сорама кесеме.

Анга жауаб этгинчи
Терк окъуна ѳзюме,
Сют, жау, бишлакъ, семиз эт
Кѣрюнелле кѣзюме.

Созмай кѣойсам да болур,
Ангылашыныр энди:
Мал ашыны асламы
Кюз ишленген биченди.

Сакълайдыла чаллыкъла,
Тенгиз кибик сюзюлюб,
Чалгъычыла келирин,
Зурнуклача тизилиб.

Кюз кѣошлагъа келдиле
Жыйыңны адамлары;
Жырлай, кюле жетдиле,
Бек жарыкъды халлары.

Чалгъылары уулайла,
Сир не гыжах болмазча,
Чалгъыда хар чалгъычы
Аз да айыб алмазча.

Колхозну парторгу да
Къошдан къошха ётеди.
— Къош низамлы болсун, —
деб

Ол миндауат этеди.

Бир айтханлай кьойса да,
Иш орнуна барлыкъды.
Биченнге келген жыйын
Борчун тюз мажарлыкъды.

Комсомол жашла, кызла
Стенгазет чыгъардыла.
Ахыр билдириулени
Радиодан алдыла.

Кече къошда тынчайыб,
Тангда ишге атландыла
Чалгъычыла тизилиб,
Гелеу сыртха бардыла.

IV

ЧАЛГЪЫДА

Шырхы тутуб барыуда
Кёб къарт, кёб жаш да барды.
Алда баргъан чалмыйыкъ
Эл таныгъан Омарды.

Омар — жыйын башчыды,
Колхоз иште алчыды,
Чалгъыда чалгъычыды,
Малгъа жетсе, малчыды.

«Бешкъарышны» хирпинлеб,
Омар чалгъы чалады;
— Аллыма ким ётер?—деб,
Эркин атлаб барады;

Жашил гелеу жюрекни
Дуру къалау этеди,
Гулос тутхан билекни
Онга, солгъа элтеди.

Аны жохар чалгъысы
Чыкъ агъызыб барады,
Тюбюн къырыб ётсе да,
Кырдык ёре къалады.

Экинчи булгъагъанда
Чалгъы алгъа атлайды,
Тамагъына жыйгъанын
Сол жанына къаблайды.

Омар чыкъгъан чыбыкъны
Жаш чалгъычы танысын,
Ийнанмаса, эслесин
Кундуш, гелеу сарысын.

Омар чалгъы чалады,
Қъулачы кенг жайылыб,
Терен жашил кырдыкны
Тюб къалынын къайырыб.

Тынчыгъан гыбытлыкъны
Бичакъ бла кыргъанлай,
Къырдыртады чаллыкъны,
Юсюне сир тургъанлай.

Асхутда, солууда да
Омар бир иш ишлейди:
Тирикёз жашчыкъланы
Чалгъыларын тишейди.

Къартха, жашха кёл этдир,
Кёбно кёрген къарт Омар,
Хауле иймей, жашланы
Кюз биченнге тарт, Омар!

Тюзде терен чаллыкъны
Машина-чалгъы кырад,
Атла тартыб барсала,
Чырылдаб, чалыб турад.

Чалгъычыгъа болуцхан
Машинагъа аперим!
Юсюндеги, — хайт, — десе,
Жокъ анга, — аман, дерим.

Тау тѣшлени чаллыгъы
Къол чалгъысыз чалынмаз,
Къалын гымых бичени
Къырпаланыб алынмаз.

Ма, кѣреме жыйынны
Чалгъы булгъай баргъанын,
Жашил къалын чаллыкъны
Дырын этиб салгъанын.

Биреу элте кенг чыбыкъ,
Биреу чыгъа тар чыбыкъ,
Жыйындан айырылыб
Къалмаз, ючюн, талчыгъыб.

Шуйох жыйын болгъанда,
Бирге жанар отлары.
Ким къалай ишлесе да,
Белгилиди чѣтлары.

— Тарт, жаным, тарт, — деб,
айта

Бирден чалгъы силдейле,
Тюшде чыкъ къуругъунчу
Арыу, талыу билмейле.

Чыкъ къуруса гѣбелле
Аз ылыкгым болалла,

— Чыкъ тюшерми ингирде? —
Деб, бир бирге соралла.

Жараулары ачылыб
Сыналгъан чалбашланы,
Суху болмай, чалыргъа
Юйретелле жашланы.

Жашланы да жаш билед:
Бири жеткен, бири кем;
Бири назик болса да,
Бири тулпар эм бёкем;

Кюз-артында, бирлери
Элде келин тилейди,
Бири уа тюлкую кёрсе,
— Бёрю кёргенме, — дейди.

Жашлада да жашла бар,
Чубур чалгъы алмагъан,
— Менме, — деген кишиден
Чырт да артха къалмагъан.

Аллай чалгъычыладан
Колхоз жыйын къуралса,
Гебен хапар келеди,
Дырын хапар суралса.

Сёдегей тизилишиб,
Чалгъычыла баралла.
Кюн кёзюнде чалгъыла,
Кёкча жашнаб, жаналла.

Жаныб-жаныб, ёчюлюб,
Қырдыкга батылалла.
Тешикли къауурала
Керохча атылалла.

Чаллыкъдан гокга хансла,
Чалгъычыгъа баш ура,
Тик дуругъа жаталла,
Бир-бирлерин жашыра.

Семиз талгъыр бёдене
Халта тюбден-учады,
Узакъ кетмей къонса да,
Бир жанына къачады.

Чалгъы чалгъан тынчмыды?
Аны ким да биледи:
Гиртчи болуб кюрешген,
Эбине тюшюнеди.

Кюн тёпбеден тийеди.
Жыйын солуу алады,
— Энди заман болду, — деб,
Тюш азыкъгъа барады.

ТЮШ АЗЫКЪДА

Жыйын чёгюб тохтады
 Таракъ ташны артына,
 — Тюш азыкъ, — деб, айталла
 Бу солууну атына.

Къуш къонуучу состарым,
 Ауанангы кенг жибер.
 Чёбню сызгъыртхан аяз,
 Сериуюнню аслам бер.

Кюзню кюню — бир къарыш.
 Жыйын солуу алады.
 Ауана кюн чыгъышха
 Терк учхалай барады.

Кюз азыкъны закийи,
 Аубекир, женгил узал:
 Хар адамгъа эт юлюш
 Жетдириб, аллына сал.

«Эт—этге, шорпа — бетге»
 Шорпа къуй, гыржын юлеш:
 Хар ишчиге эс буруб,
 Токъ этер ючюн кюреш.

Эркеч гыбыт бухчакъдан
Гопбаннга айран жибер,
— Ичер эдим, — дегеннге
Топба-толу къуйуб бер.

Жыйын азыкъ ашайды
Сериуюнде олтуруб,
Аубекир да суусабны
Къуйа, гопбан толтуруб.

Къартла айран ичгенде,
Мыйыкъларын сылайла,
Жашла айран ичселе,
Эринлерин жалайла.

Аубекир ашыкъдыра,
Азыкъ терк ашалады.
Жарыкъ жыйын ичинде
Масхара башланады.

Масхараны кеми жокъ.
Арагъа кюлкю кирди.
Къыйналса да, Мухажир
Жауурунну кемирди.

Сора жарыкъгъа тутуб,
Анга тюрслеб къарады.
Къолгъа къараучу кибик,
Жюз ётюрюк санады.

Нух ашыкълы жиликни
Бек айыртлаб ашайды,
Тешиб, жилигин эмиб,
Сыпба ишлеб бащлайды;

Бошаб кюлкю суюекни
Таусогъа узатады.
Ол а, къолу кюйгенча,
Жашла таба атады.

Сыпба тюшдю арагъа!
Жашла хыны турдула,
Пырх-чырх этиб, бетлерин
Жан-жанына бурдула.

Сыпба нек сызылгъанын
Жашла, сормай, билдиле:
Къартладан да юйалыб,
Къызарышыб кюлдюле.

— Жашла, бош юркдюгюз, —
деб,

Нух суюекни алады, —
Бу бирлеге жарар, — деб,
Хуржунуна салады.

Дагъы айтды: «Билчигиз
Сыпбаны магъанасын,
Ол кёбню тынчайтханын,
Инжитмейин анасын.»

Таусо уа элбер айтыб,
Нухну жауабын берди,
Жашланы тынгылатыб,
Ол анга былай деди:

«Чыкъяр-чукъур чакъыра.
Ичиндеги макъыра,
Эки тулукъ азыгъы,
Къалаууру — къазыгъы».

Элберни магъанасын
Жашла женгил билдиле.
— Сен тынмагъын, миябаш, —
Деб, Таусогъа кюлдюле.

Къауум жаш, чоккумланыб,
Базук тарта туралла,
Къаймишген акъ базукну
Тобукъ юсде буралла.

Сынмай бююлген базук
Бирден-бирге ётеди,
Анга сыгъынганланы
Къызылбетле этеди.

Хасан алды базукну
Къолда бююб кёреди.
Тюз белинден морт этиб,
Бахсанукъгъа береди.

Бахсанугъ'а юйалды
Сындыралмагъанына;
Болса да, ол да кирмейд
Къарыусузла санына.

Бахсанукъ аз базукну
Морт сындырыб бермегенд,
Мунуча къурч базуга
Бир заманда кёрмегенд.

Амалны, билек кючно
Жащла ёнчелейдиле.
«Энтда базук тубесе,
Кёрюшюрбюз,» — дейдиле.

Лакъырда, ойун, кюлкю
Жыр бла бёлюнеди.
Кюз солууну заманы
Сейир аз кёрюнеди!

Мотоциклге да миниб,
Почтачы жаш жетеди.
«Коммунизмге жол» газет
Къолдан къолгъа ётеди.

Кюз жыйыннга келтирди
Газет кёб ахшы хапар.
Сууча окъуйду газетни
Комсомол жаш Жагъафар.

Ол айтады сау дунья
Не халда жашагъанын,
Къайсы тау эл ненча юй
Битдириб бошагъанын.

Кёргюзтеди бир-бирге
Сабандагъын, малдагъын,
Сют, жау, эт, мирзеу бла
Къайсы колхоз алдагъын.

Хар ишлени барыуун
Шарт этиб кёбюн, азын,
Газет элтди къошлагъа
Партияны ауазын.

Хар бир ишни эби бар,
Солууну да кеби бар.
Омар алды чалгъысын,
Башлады иш къайгъысын.

Иш тур-турдан башланса,
Солуудан хайыр къалмаз.
Жигерден кёзю жаннган
Ишлеуде айыб алмаз.

Чалгъычыла турдула,
Чалгъыларын алдыла.
Мюшкери кюнлюм таба
Тизилишиб бардыла.

Къармауланы чалыргъа
Юлешиниб кирдиле,
Тауладан кюн батаргъа
Кюнлюмно битдирдиле.

Ауанала жабдыла
Чегетлени, кырланы;
Сенгирчкеле башлалла
Низамсыз кѣб жырланы.

Чыкъ тюшгенди чаллыкъгъа
Эришиб узалтыргъа,
Мѣхел чалгъычыланы
Чыбыкъдан чыгъартыргъа.

Ол заманда хыйлачы
Гюлтекъуйрукъ чыгъады,
Чычхан тутуб, чаллыкъны
Теренине бугъады.

Ол чакъгъа чалгъычыла
— Иш къойар заман, — дейле.
Ачыкъ кѣкде жулдузла,
Кѣз кыса, жилтирейле.

Жер башыны даууру
Суу тауушлай болады.
Жаныуарла жырында
Тѣб — тѣгерек толады.

Ол чакъда чалгъычыла
Ахыр хирпин этелле.
Омарны алгъа салыб
Кюз къош таба кетелле.

Чалгъыларын ойната,
Жыйын къошха жетеди.
Моргъул бёкем чыкгырда
Чолпу таууш этеди.

ЭКИНЧИ КЕСЕГИ

I

ЖЫЙЫН КЪОШДА

Жатма башы бийикге
Чалгъылары салдыла.
— Акъсуу керек, — дегенле
Къолгъа гопбан алдыла.

Омар акъсуу тартады,
Мыйыкъларын жетдириб,
Сюзюб-сюзюб жутады,
Богъурдагъын тебдириб.

Къаласкъуйрукъ сай гопбан
Къолдан къолгъа барады,
Ичиндегин ичгеннге
Сернуонлюк салады.

Тыкыр, гопбан атланды
Къарындашлыкъ жолуна,
Дагъы къайтыб тюшеди
Аубекирни къолуна.

Иш тындыргъан кюз жыйын
Къошха бир-бир киреди,
Анда тизгинлиликни
Хар кирген да кѳреди.

Шеша чиракъ орнуна
Башлы чиракъ жарытад,
Жылдан-жылгъа жарыкълыкъ
Айныгъанын танытад.

Чабыр, чурукъ тешгенлей,
Жыйын солуу алады.
Сора лахор, таурух, жыр
Арада башланады.

II

ШАПАЛА

Шапаланы башчысы,
Жигер, шыртдык Аубекир,
Жукъу къошха киргинчин
Ушхуурну терк битдир.

Харун къалач этеди,
Тегенеге сырады.
Аубекир жау алыргъа
Мыстындауну урады.

Тыпыр ташны аллында
Къош къалачла кызара,
От да чартлаб жанады,
Жунгурухлары бара.

Отун чинардан болса,
Жарыкъ жанар, чартламай.
Тал къурудан болса уа,
Къоймаз хатдан атламай.

Жунгурухла — жилтинле
Чыкъырдаб учадыла:
Отжагъада жашлагъа
Жингк «кызла» къачадыла.

Жукъу басхан Дурагъа
Жаш Хусей кёз къаратад,
Сора «Хей, кыз къачды!» —
деб,

Юсюне жингкни атад.

Дура теке къалкъыудан
Юйанады, элгениб.
«Биш-биш!» — деб, секиреди,
Ауунда жингкни кёрюб.

Секириб, ёре туруб,
Жингкни кери ташлайды.
«Къыз къачырыу» ойунну
Эм уллусун башлайды:

«Ма, санга да къачды!» — деб,
«Бернелерин чачды!» — деб,
«Барына кёз къарат!» — деб,
«Сюйгенинги жараг!» — деб,

Дура ахыр къозурдан,
Ачыуланыб, чамланыб,
Хусей таба атады
Мыдых кесеуню алыб.

«Сандырамагъыз, жашла!
От саласыз къошха да».
— Деб, Харун урушады
Эки шапа жашха да.

Таматаны сёзюне
Жашла бойун салалла,
Къалачла биширирге
Муштухул узалалла.

Туууз мулжар юсюне
Къолан кийизни жайыб,
Аубекир да турмайды
Узун тюшюб, тынчайыб.

Чынкъал-чункъул этдире,
Ол айранны урады.
Мытыл суучукъ да къошуб,
Жау этдире турады.

Чыр-чырангы гыбытны
Жыйышдырыргъа майын,
Узун тартыб айтады
Эски жырын — далайын:

«Далай-далай-далай, жаным, дал башы,
Эй, дал башы!
Малчылагъа келсин иги жаз-башы,
Эй, жаз-башы!

Тыщындагъы — къара эчкини гыбыты,
Эй, гыбыты!
Ичингдеги — сары ийнекни жууурту,
Эй, жууурту!

Жел этдириб, горфулдатыб тюйерме,
Эй, тюйерме!
Жау этмесенг, тешден атыб ийерме,
Эй, ийерме!

Жау эт, жаным, жау эт, жаным, жау эт
сен,

Эй, жау эт сен!
Жау этмесенг, бухчагъынгы кесермен,
Эй, кесермен!

Жыйыш, жаным, жыйыш, жаным, сары
май,

Эй, сары май!

Сени ашагъан чалгъы чалыр арымай,

Эй, арымай!

Далай-далай-далай, жаным, дал гыбыт,

Эй, дал гыбыт!

Малчылагъа, башха болмай, бал гыбыт,

Эй, бал гыбыт!

Бузоучукъла басыналла, хылкылай,

Эй, хылкылай!

Ийнекле келелле, черкес жылкылай,

Эй, жылкылай!»

* * *

Харун къалач къалауну

Жазыб-жазыб бошады.

Аубекир да гыбытдан

Жау жибериб башлады.

Исси акъсыл къалачны

Жангы майды нѣгери.

Айранны да азыкъда

Этрде белгилид жери.

Отну кызыл жаныуу
Жаламайды чойунну.
Энди жыйын сел этди,
Лакъырданы, ойунну.

Шапала, азыкъ бериб,
Жерлерине кетелле.
Ушхууур ашагъанла
Ашха хурмет этелле.

Энди, ушхууур ашаб,
Солур кезиу болгъанды.
Къызланы къошунда да
Дауур эртде къалгъанды.

Ушхууурну битдириб,
Жыйын жукъуну сюзед.
Хусей аш адырланы,
Жуууб, табкагъа тизед.

Арыб келген жыйынны
Шапала тынчайтдыла.
Кеслери да къалкъыргъа
Бирер жерде жатдыла.

Биреу шош чырым этед,
Биреу а хурулдайды.
Бирси уа аслан кибики,
Теренден гырылдайды.

Биреуню кёкюреги,
Кёрюк кибик, кёбеди.
Бирсини уа къарыны
Аз эслене тебеди.

Эй, биченчи жыйыным,
Тынч кечели болугъуз!
Кюндюз кёб ишледигиз.
Кече рахат солугъуз.

III

КЮЗ КЕЧЕ

Чууакъ кёкде жулдузла
Жарыкъ-жарыкъ жаналла.
Тюрслеб, къараб, турсанг а,
Кёб сагъышла салалла.

Кёгет жулдуз кёз кысад,
Жашил-жашил кёрюнюб,
Кюмюш Къой-жол барады,
Эки ызгъа бёлюнюб.

Жетегенле башында
Темиркъазакъ жылтырайд.
Северге жол кёргюзген
Жарыкъ жулдуз къалтырайд.

Бойунсала тизилиб,
Ючеу-ючеу баралла,
Жыйын жулдузла бирге
Такъыр чоккумланалла.

Бир жулдузчукъ, созулуб,
Кёкде жаныб бошайды.
Бирси жулдуз да учуб,
Кёзкёргеннге ташайды.

Къыйырындан да къораб,
Кюлден чыкъгъан гыржынлай,
Ай да кёкде барады
Кюнбатышха сылжырай.

Кече жерни дауру
Таркъайыб, шош турады.
Сернуюн аязчыкъ да,
Шуу-шуу эте, урады.

Жангы дырын ийиси
Хычыуун сезиледи.
Аллай дух ийислени
Хар чалгъычы биледи.

Кюз кечени шошлугъун
Бузады чучхур таууш.
Чегеде узун тартыб
Къычырад Жылктычы къуш.

«Хукку-ху-ху-хуу!» — десе,
Зангырдайд чегет, къая,
Тынчайгъан кюз кечеге
Тынгысызлыкъны жая.

Жомакъ кибик ётеди.
Кюз кечени барыуу.
Кюзгюде терк жетеди
Сары тангны жарыуу.

Жулдузла тумпайдыла.
Танг атды. Къош къозгъалад.
Кюн чыкъды. Чыкъ къуруду.
Жыйын дырыннга барад.

Дырын терк жыйылмаса,
Жауун бурчакълаб жетер.
Кюз жыйынны кыйынын
Чиритиб, сыраф этер.

IV

дырында

Чыкъ инжиле тайдыла
Дуруладан, къртишден.
Аз да артха турууу жокъ
Кюзгю, къазауат ишден.

Дырын жыйыу чабыуулд,
Бичен ишин билгеннге,

«Хукку-ху-ху-хуу!» — десе,
Зангырдайд чегет, къая,
Тынчайгъан кюз кечеге
Тынгысызлыкъны жая.

Жомакъ кибик ётеди.
Кюз кечени барыуу.
Кюзгюде терк жетеди
Сары тангны жарыуу.

Жулдузла тумпайдыла.
Танг атды. Къош къозгъалад.
Кюн чыкъды. Чыкъ къуруду.
Жыйын дырыннга барад.

Дырын терк жыйылмаса,
Жауун бурчакълаб жетер.
Кюз жыйынны кыйынын
Чиритиб, сыраф этер.

IV

дырында

Чыкъ инжиле тайдыла
Дуруладан, къртишден.
Аз да артха турууу жокъ
Кюзгю, къазауат ишден.

Дырын жыйыу чабыуулд,
Бичен ишин билгеннге,

Ушайды ол жияу аскер
Атакагъа киргеннге.

Тюзде жатхан дырыннга
Ат бахсала бардыла.
Тёшде дырынны къызла
Толан этиб алдыла.

Кюн да къызыу тийеди,
Тёпбени жандырады.
Хауа да иссилениб,
Тебалмайын турады.

Жалан да дырынчыла
Чабышалла, секириб,
Къартла таба ётелле
Бирер батан кётюрюб.

Сынаулу къарт кишиле,
Гебен къушлары кибик,
Миндиле гебенлеге
Къалар ючюн тюз, бийик.

Хораз бюртюк алгъанлай,
Омар батан алады,
Ылыбырын бузмайын
Гебенине салады.

Кёб мычымайын гебен
Аруу къаланды, толду.

Тёпбеси, хойнук тубча,
Тёгерек, жютю болду.

Гебен ёре кьаланса,
Тёпбесинден суу ётмез,
Эки гырмык салынса,
Бир чёбюн да жел элтмез.

Кьартларындан юйрениб,
Жашла гебен кьалайла.
Ненча гебен битгенин
Кёллеринден санайла.

Кьыз, кьатын да дырында
Оздурмайла жашлагъа,
Минмей ишлеселе да
Бийик гебен башлагъа.

Кьызла бахса тарталла
Бахса ауузун сыздырыб,
Жашла толан аталла,
Сенеклерин кьыздырыб.

Фатимат да барады,
Толанны эншге ата,
Акъ гюлменди кьанатын
Сенгилдеге, ойната.

Хасан да толан атад
Фатиматны ызындан,

Аны ариу кѣргенден
Битеу элни кызындан.

Фатимат а Хасанны
Узакъ озуб барады.
Сора, жашыртын къараб,
Сюйдюмлю ишарады.

Жашлада да болады
Къызладан кыыз марагъан.
Къызлада уа азмыды
Жашны сюйюб къарагъан?..

Тѣше дырың жыйылды,
Толан бола, чулгъанды.
Сора тѣш тюб батандан,
Гебенден талгъырланды.

Энди бу батанланы
Барын гебен къурсала,
Тюш азыкъ да башланад,
Жарым сагъат турсала.

V

СОЛУУДА

Тѣшню тюбю сыйдамны
Гебенледен толтуруб,
Энди жыйын солуйду
Эки къауум олтуруб.

Аргъы терек тюбюнде
Къызла къобуз тарталла.
Берги терек тюбюнде
Жашла да жыр айталла.

Къарт кишиле талчыгъыб,
Сыртларындан тюшдюле.
Тютюнчюле, басыныб,
Папиросла ичдиле.

Кёб мычымай Аубекир
Азыкъ алыб жетеди.
«Юч минут кечге къалдым.» —
Деб, дыгалас этеди.

Тюш азыкда жюрюйдю
Айран, боза, шорпа, эт.
Колхозну кюз къошунда
Аз туйюлдю берекет.

Шорпа, эт тийишлиди
Хар кимге да ашаргъа,
Айран бла бозаны
Болмайд бирге кошаргъа.

Боза тарталла, махтаб,
Омар, Таусо, Мухажир.
Алагъа къошулдула
Нух, Шохайыб, Аубекир.

Быжылдагъан жезикни,
Алгъыш айта, ичелле.
(Была жарыб къобсала,
Бек турсунла биченле!)

Къара гопбан жылтырай,
Къолдан къолгъа озады.
Ичинде кѣмюк этген,
Къартла суйген бозады.

Салкъын айран барады
Жашны, къызны къолуна.
Ол жол къагъыт кибикди
Ез тутууну жолуна.

VI

КѢЛ ЭТДИРЕ ТЕНГ ТЕНГЕ

Эки гюрен жыйын да
Тюш азыкъны бошалла,
Сора тюзде дырынны
Суху сермеб башлалла.

Ат-басха жыйгъан тюзде
Жашил толкъун толанла
Бир-бирини ызындан
Ыскындыкла болалла.

Болсала, алай болсун,
Аракъ тиш кѣб салырча,
Жаз-башына къауум тиш
Башланмайын къалырча!

Жыйын уруб киреди,
Жайылыщыб ёзеннге
Сенек, бахса ойната,
Кѣл этдире тенг тенге.

Къызланы да асламы
Энди сенек алалла.
Толандан батан этиб,
Гебенлеге салалла.

Ары-бери ётелле,
Батан къолгъа тийгенлей,
Чебген чыкла этерге
Бой урчукъла ийгенлей.

Батанны бек уллусун
Хасан элтед къадалыб,
Къалпагъыны тюбюнден
Терлегенлери барыб.

Терлеген тамычыла
Жиягъында чабыша,
Бичен мурулары да
Мор бойнуна жабыша,

Хасан озуб барады,
Ауур батан кѣтюрюб,
Аягъы басхан жерин
Батдырыб эм тебдириб.

Омар не бек жайса да,
Къалагъанда, энине,
Батанла, чаукалача,
Учалла гебенине,

Башха болмай аркъауну
Қисну таракъ къакъгъанлай,
Ол да къагъыб алады,
Кѣзлери от чакъгъанлай.

Арлакъда уа, — Мухажир
Гебенден кетди! — дейле.
Нухну да алчайтыргъа
Кѣб амалла излейле.

Гебенде чыдамазны
Батан бла уралла.
Жыгъылгъанны уа башын
Чам бедишден кыралла.

Нух гебенни юсюнде,
Чюй ургъанча, турады.
— Хы, маржала, атыгъыз! —
Деб, бек ашыкъдырады.

Жаш да, къыз да келишиб,
Нухгъа бичен аталла.
Къанатлылача, къонуб,
Ылыбырла жаталла;

Нухну аякъ тюбюнде
Жаталла тик гебеннге.
Бюгюн киши ийнанмаз:
«Иш осалды», — дегеннге.

VI

мытыр да барды

Жигер жыйын жарыкъды.
Гиртчиле кѣб алада.
Алай мытыр да болад
Уллу жыйын арада.

Аузу жарты ачылыб,
Санлары шош кымылдай,
Лакъырда сѣз эштсе да,
Ачыуланыб, ынгырдай,

Бир батандан бирсине,
Ашыкъмай барыб жете,
Сирелгенлей юсуне,
Анга масагъат эте,

Беш такыйкъа турады
Къызылууурт «Ташатдыр»,

Тенглерини ичинде
Тоб-тоб сёзлю эм мытыр.

Мытыр, ашха жетгенде,
Бёрю кибик ашайды,
Ишге ашыкъдырсанг'а,
Тоб-тоб этиб башлайды.

Ташны да эки жарыр
Мытырайны сёзлери.
Жукъусураб къарайла
Аны тана кёзлери.

Мытыр, суйюб сакълайды
Кюнню женгил батарын.
Мындан ары сюрмейик
Эринчекни хапарын.

«Къош да бара тюзелед».
«Ташатдыр» жыйар эс.
Жигер тенгини иши
Анга болур юлгю, дерс.

VIII

БАЯН, КЮН БУЗУЛАДЫ

Ингирге акъсакъ атдан
Сау атына мингенлей,
Кюн батаргъа барады
Таула таба эннгенлей.

Жыйын умут этеди
Кечге дери туругъа,
Сау ёзенни батанын
Гебенлеге уругъа.

Алай, къарт Шохайыбны
Жел аурууу къозгъалды.
«Баям, кюн бузулад», — деб,
Жыйыннга къайгъы салды.

Саскиле да жайылыб,
Жетиб, къабыб къачалла.
Къарылгъачла да келиб,
Алашаны учалла.

Къара къуш да хауада
Лезгинкагъа барады,
Бир ауукъгъа жеринден
Тебмей, уйуб къалады.

Сора, ачы къычырыб,
Къанатларын силдейди;
Баям, ол да кесича:
«Кюн бузулады», — дейди.

Боз булут да тыгъылыб
«Буу мюйюзле кезине»,
Бек сагъайтыб къарата
Ол жыйынны кесине,

«Чаты-башындан» чыгыб,
«Таракълагъа» къонады,
Чегем тарда жауунга
Толу шагъат болады.

Омар, эслеб булутну,
Къарайды анга тюрслеб.
Ашыкъдырад жыйынны,
«Жауун жетиб къалад!»—деб.

Мюйюз таууш этелле
Балас, сенек, бахса да.
Бичен хыны къаланад,
Аяз суху къакъса да.

Гебенлеге кирдиле
Батанла эм толанла.
Аяз къакъса, гебенле
Сюрюшерек болалла,

Жел къаты юфкюрсе уа,
Чонкъайырла, ауарла,
Жайылгъан кёк биченге
Сакъ жауунла жауарла.

Жел, жауун палахындан
Тирликни къутхарыргъа,
Гебенлени барына
Терк гырмыкла салыргъа,

Къызарышыб, терлешиб,
Жыйын бирча чабады,
Жипи, бадыр саламдан
Гырмыклыкъла табады.

Къартла, гырмык ийерге,
Жайралыб олтуралла.
Жашла, къызла ёре туруб,
Бек гырмыкла буралла.

Сора жайылышдыла,
Гебенлеге бардыла.
Хар гебеннге экишер
Ауур гырмык салдыла.

Гырмык къыйырларына
Такъдыла зылды, балас.
Жауун жетиб башласа,
Сейир туююлд дыгылас.

Иш тынгылы бошалды.
Ёзен гебенден толду.
Кёкню уа булут алды,
Къара мугъели болду.

Жыйын, ишин битдириб,
Тамам этиб, ташлады,
Энди жарыкъ, къууанчлы,
Къошха кетиб башлады.

IX

ЖАУУН

Жел тохтаб, чѣб башланы
Тынды сызгырыулары,
Терек башланы кѣалды
Сеждагѣа барыулары.

Хауа шошду, уйуду.
Кѣарангылыкѣ киреди.
Кѣара булут бийикден
Кыртишге тюкюреди.

Фай дарийле жыртханлай,
Кѣк жыртылыб башлайды.
Кѣынгыр-мынгыр шибилѣ
Жарыкѣ-жарыкѣ жашнайды.

Сора кюкюреу жетед,
Тоб атханча эштиле,
Ачы тарх-турх этгени
Кѣулакѣланы шешдире.

Сыртда чинар турукѣну
Сур элия урады.
Ма, кѣарачи, энди уа
Тютюн эте турады.

Тёпбеси, хойнук тюбча,
Тёгерек, жютю болду.

Гебен ёре кьаланса,
Тёпбесинден суу ётмез,
Эки гырмык салынса,
Бир чёбюн да жел элтмез.

Кьартларындан юйрениб,
Жашла гебен кьалайла.
Ненча гебен битгенин
Кёллеринден санайла.

Къыз, кьатын да дырында
Оздурмайла жашлагъа,
Минмей ишлеселе да
Бийик гебен башлагъа.

Къызла бахса тарталла
Бахса ауузун сыздырыб,
Жашла толан аталла,
Сенеклерин къыздырыб.

Фатимат да барады,
Толанны эншге ата,
Акь гюлменди кьанатын
Сенгилдеге, ойната.

Хасан да толан атад
Фатиматны ызындан,

Аны ариу кѣргенден
Битеу элни кызындан.

Фатимат а Хасанны
Узакъ озуб барады.
Сора, жашыртын къараб,
Сюйдюмлю ишарады.

Жашлада да болады
Къызладан кыыз марагъан.
Къызлада уа азмыды
Жашны суйюб къарагъан?..

Тѣште дырың жыйылды,
Толан бола, чулгъанды.
Сора тѣш тюб батандан,
Гебенден талгъырланды.

Энди бу батанланы
Барын гебен къурсала,
Тюш азыкъ да башланад,
Жарым сагъат турсала.

V

солзуда

Тѣшню тюбю сыйдамны
Гебенледен толтуруб,
Энди жыйын солуйду
Эки къауум олтуруб.

Аргы терек тюбюнде
Къызла къобуз тарталла.
Берги терек тюбюнде
Жашла да жыр айталла.

Къарт кишиле талчыгъыб,
Сыртларындан тюшдюле.
Тютюнчюле, басыныб,
Папиросла ичдиле.

Кёб мычымай Аубекир
Азыкъ алыб жетеди.
«Юч минут кечге къалдым
Деб, дыгалас этеди.

Тюш азыкъда жюрюйдю
Айран, боза, шорпа, эт.
Колхозну кюз къошунда
Аз туююлдю берекет.

Шорпа, эт тийишлиди
Хар кимге да ашаргъа,
Айран бла бозаны
Болмайд бирге кошаргъа.

Боза тарталла, махтаб,
Омар, Таусо, Мухажир.
Алагъа къошулдула
Нух, Шохайыб, Аубекир.

Быжылдагъан жезикни,
Алгъыш айта, ичелле.
(Была жарыб къобсала,
Бек турсунла биченле!)

Къара гопбан жылтырай,
Къолдан къолгъа озады.
Ичинде кѣмюк этген,
Къартла суйген бозады.

Салкъын айран барады
Жашны, кызыны къолуна.
Ол жол къагъыт кибикди
Ез тутууну жолуна.

VI

КѢЛ ЭТДИРЕ ТЕНГ ТЕНГЕ

Эки гюрен жыйын да
Тюш азыкъны бошалла,
Сора тюзде дырынны
Суху сермеб башлалла.

Ат-басха жыйгъан тюзде
Жашил толкъун толанла
Бир-бирини ызындан
Ыскындыкла болалла.

Болсала, алай болсун,
Аракъ тиш кѣб салырча,
Жаз-башына къауум тиш
Башланмайын къалырча!

Жыйын уруб киреди,
Жайылыщыб ѳзеннге
Сенек, бахса ойната,
Кѣл этдире тенг тенге.

Къызланы да асламы
Энди сенек алалла.
Толандан батан этиб,
Гебенлеге салалла.

Ары-бери ѳтелле,
Батан къолгъа тийгенлей,
Чебген чыкла этерге
Бой урчукъла ийгенлей.

Батанны бек уллусун
Хасан элтѣд къадалыб,
Къалпагъыны тюбюнден
Терлегенлери барыб.

Терлеген тамычыла
Жиягъында чабыша,
Бичен мурулары да
Мор бойнуна жабыша,

Хасан озуб барады,
Ауур батан кётюрюб,
Аягы басхан жерин
Батдырыб эм тебдириб.

Омар не бек жайса да,
Къалагъанда, энине,
Батанла, чаукалача,
Учалла гебенине,

Башха болмай аркъауну
Кисиу таракъ къакъгъанлай,
Ол да къагъыб алады,
Кёзлери от чакъгъанлай.

Арлакъда уа, — Мухажир
Гебенден кетди! — дейле.
Нухну да алчайтыргъа
Кёб амалла излейле.

Гебенде чыдамазны
Батан бла уралла.
Жыгъылгъанны уа башын
Чам бедишден кыралла.

Нух гебени юсюнде,
Чуй ургъанча, турады.
— Хы, маржала, атыгъыз! —
Деб, бек ашыкъдырады.

Жаш да, къыз да келишиб,
Нухгъа бичен аталла.
Къанатлылача, къонуб,
Ылыбырла жаталла;

Нухну аякъ тюбюнде
Жаталла тик гебеннге.
Бюгюн киши ийнанмаз:
«Иш осалды», — дегеннге.

VII

МЫТЫР ДА БАРДЫ

Жигер жыйын жарыкъды.
Гиртчиле кѣб алада.
Алай мытыр да болад
Уллу жыйын арада.

Аузу жарты ачылыб,
Санлары шош кымылдай,
Лакъырда сѣз эштсе да,
Ачыуланыб, ынгырдай,

Бир батандан бирсине,
Ашыкъмай барыб жете,
Сирелгенлей юсюне,
Анга масагъат эте,

Беш такъыйкъа турады
Къызылууурт «Ташатдыр»,

Тенглерини ичинде
Тоб-тоб сёзлю эм мытыр.

Мытыр, ашха жетгенде,
Бёрю кибик ашайды,
Ишге ашыкъдырсанг'а,
Тоб-тоб этиб башлайды.

Ташны да эки жарыр
Мытырайны сёзлери.
Жукъусураб къарайла
Аны тана кёзлери.

Мытыр, суйюб сакълайды
Кюнню женгил батарын.
Мындан ары сюрмейик
Эринчекни хапарын.

«Къош да бара тюзелед».
«Ташатдыр» жыйар эс.
Жигер тенгини иши
Анга болур юлгю, дерс.

VIII

БАЯН, КЮН БУЗУЛАДЫ

Ингирге акъсакъ атдан
Сау атына мингенлей,
Кюн батаргъа барады
Таула таба эннгенлей.

Жыйын умут этеди
Кечге дери туругъа,
Сау ёзенни батанын
Гебенлеге уругъа.

Алай, къарт Шохайыбны
Жел аурууу къозгъалды.
«Баям, кюн бузулад», — деб,
Жыйыннга къайгъы салды.

Саскиле да жайылыб,
Жетиб, къабыб къачалла.
Къарылгъачла да келиб,
Алашаны учалла.

Къара къуш да хауада
Лезгинкагъа барады,
Бир ауукъгъа жеринден
Тебмей, уйуб къалады.

Сора, ачы къычырыб,
Къанатларын силдейди;
Баям, ол да кесича:
«Кюн бузулады», — дейди.

Боз булут да тыгъылыб
«Буу мюйюзле кезине»,
Бек сагъайтыб къарата
Ол жыйынны кесине,

«Чаты-башындан» чыгъыб,
«Таракълагъа» къонады,
Чегем тарда жаууннга
Толу шагъат болады.

Омар, эслеб булутну,
Къарайды анга тюрслеб.
Ашыкъдырад жыйынны,
«Жауун жетиб къалад!»—деб.

Мюйюз таууш этелле
Балас, сенек, бахса да.
Бичен хыны къаланад,
Аяз суху къакъса да.

Гебенлеге кирдиле
Батанла эм толанла.
Аяз къакъса, гебенле
Сюрюшерек болалла,

Жел къаты юфкюрсе уа,
Чонкъайырла, ауарла,
Жайылгъан кёк биченнге
Сакъ жауунла жауарла.

Жел, жауун палахындан
Тирликни къутхарыргъа,
Гебенлени барына
Терк гырмыкла салыргъа,

Къызарышыб, терлешиб,
Жыйын бирча чабады,
Жипи, бадыр саламдан
Гырмыклыкъла табады.

Къартла, гырмык ийерге,
Жайралыб олтуралла.
Жашла, къызла ёре туруб,
Бек гырмыкла буралла.

Сора жайылышдыла,
Гебенлеге бардыла.
Хар гебеннге экишер
Ауур гырмык салдыла.

Гырмык кыйырларына
Такъдыла зылды, балас.
Жауун жетиб башласа,
Сейир туююлд дыгылас.

Иш тынгылы бошалды.
Ёзен гебенден толду.
Кёкню уа булут алды,
Къара мугъели болду.

Жыйын, ишин битдириб,
Тамам этиб, ташлады,
Энди жарыкъ, къууанчлы,
Къошха кетиб башлады.

IX

ЖАУН

Жел тохтаб, чёб башланы
Тынды сызгырыулары,
Терек башланы кьалды
Сеждагъа барыулары.

Хауа шошду, уйуду.
Къарангылыкъ киреди.
Къара булут бийикден
Кыртишге тюкюреди.

Фай дарийле жыртханлай,
Кёк жыртылыб башлайды.
Къынгыр-мынгыр шибия
Жарыкъ-жарыкъ жашнайды.

Сора кюкюреу жетед,
Тоб атханча эштиле,
Ачы тарх-турх этгени
Къулакъланы шешдире.

Сыртда чинар турукъну
Сур элия урады.
Ма, къарачи, энди уа
Тютюн эте турады.

Кёкден жауун сёдегей
Жауб келед, бурчакълаб,
Сыртха, кьолгъа кьуйулуб,
Жуундуруб, кьучакълаб.

Кьоркъмаса да жауундан,
Жыйын кьошха барады.
Хар ким барыу атламын
Узун-узун алады.

Жыйын кьошха жетерге
Жауун жетди, ашырыб.
Терекле да барысы
Башладыла баш уруб.

Жауун басды тийрени,
Къанатларын ийгенлей,
Тюйеди, Кунта Хаж
Акъ къадырын тюйгенлей.

Къамичилейд, сабалайд,
Къанжал таууш этдириб,
Сары кёмюк ырхыны,
Ашыкъдырыб, жетдириб.

Жауб турду, кюкюреб,
Кече белине дери,
Жыйын мёхел болса уа,
Шарт эд халек этери.

ЖАУУНДАН СОРА

Танг аллына шошайды
 Къамичилеу, шыбырдау.
 Энди сабыр болады
 Тёшден ырхы шырылдау.

Тохтады тауусулуб
 Чам-чам этген тамычы,
 Алай энтда суратыр
 Башлыкъ, къалпакъ, жамычы.

Уста узала билген
 Биченине, малына
 Ишанмайды таулада
 Кюзгю кюнню халына.

Аяз къагъад, мушулдаб,
 Булутланы чачаргъа,
 Ала да бойун салмай,
 Таула таба къачаргъа.

Танг аллына булутла
 Юзюк-юзюк болдула,
 Сюзюлюб, уча барыб,
 Къаялагъа къондула.

Къаяладан, тауладан
Ишарышыб къарайла,
Къутургъан череклени,
Кёл кенгдириб, санайла.

Черек суула, саргъалыб,
Тозурашыб баралла.
Данг-дунг этген ташлары
От ийнсден алалла.

Энди тийре солуйду
Тараудан, жууунуудан.
Къыртиш а жылтырайды
Кёкден къуйулгъан суудан.

Кюн да, багъыр таз кибик,
Къызарыб, чыгъа келед.
Къоргъашин булутлагъа
Алтын сыфат жиберед.

Кёкде булут юзюкчюк
Жумулуб, кетиб барад,
Кюнчыгъышда булут а,
Ертен тюшгенча жанад,

Омар да гебенлени
Кёрюб, къайтыб келеди,
Тирликни турушундан
Иги хапар береди.

Битген ишни кёрюрге
Таматагъа төреди.
Деди ол: «Хар гебен да,
Къууатлыды, ёреди».

XI

жыйылыуда

Жыйын жигер ишлегенд.
Дырын жыйыу бошалды.
Алай, энтда муштухул
Ташыуул иши къалды.

Нух, бригада парторгу,
Телефонну бурады.
Элге бичен ишинден
Хапар бере турады.

Жауаб алыб сёзюне,
Ол жарыкъ ишарады.
Телефонну эшдиргичин
Жерине тынч салады.

Энди биченчи жыйын
Жыйылыуун этеди:
Жартысы къошда къалыб,
Жартысы элге кетеди.

Бирден оноугъа кёре
Омар къошда къалады.
Тиш къалауда нёгерге
Къауум жашны алады.

Элде да бард мал ашны
Битмей тургъан жерлери:
Нартюх силос сакълайды,
Жыйын жетерге дери.

Нух къагъытдан окъуйду,
Ким къалайда болурун,
Бичен, силос планы
Не заманнга толурун.

Чалгъычыла билдиле
Ким къалайгъа барырын,
Къайсы ишчи, не жерде,
Къаллай иш мажарырын.

Хар ишни жалчытыргъа
Кёбдю онгу амалы,
Юлгюлю битдирирге
Белгилиди заманы.

Парторг бла бригадир
Ишден сёлешедиле.
Сора «Энди Омарда да
Бир сёлещсин», — дедиле.

Омар сёзюн айтады,
Мыйыкъларын тюзете,
Къатыннга, кызгъа, жашха,
Бир кибик алгъыш эте.

Дагъы бери бурулуб,
Къараб Нухну кёзюне,
Омар жауаб береди
Аны айтхан сёзюне:

«Эришнумю», — дейсе, сен?
Энтда да кёрюшейик!
Эки жыйын, къадалыб,
Иш ючюн эришейик.

Бетжарыкълы болургъа
Хар мадарны жыйарсыз.
Жашил, шатык нартюхню,
Силос этиб, къуярсыз.

Сизни сакълайд машина,
Пилча, бурнун узатыб.
Жанында трактору
Жасы чындыны тартыб,

Ол силос машинаны
Чархын женгил бурады.

Машина уа, кьалтыраб,
Жашил кьусуб турады.

Сиз озаргъа болурсуз
Техниканы кючюнден,
Алай артда айтырбыз,
Ким озгъанны юсюнден.

Ыразыбыз иш бошаб,
Сынаб, къараб кёрюрге
Сынар ючюн бир-бирге
Адамла жиберирге.

Эришейик, хайдагъыз!
Базынама жашлагъа.
Эндими чыгъабыз биз
Антау, аракъ башлагъа!»

Къарт Омарны кёзюне
Къарашханлай турдула.
Аны таукел сёзюне
«Тюздю!» — деб, къарс
урдула.

Эки жыйын, сёлеше,
Бир ойумгъа жетдиле.
«Эришиу бардырыргъа» —
Деб, тауусум этдиле.

XII

ХОРЛАУ ТОЙ

Заман жетди жыйыннга
Юлешиниб кетерге,
Алай жашла тилейле
Хорлау тойну этерге.

Жашла тойну тилеуню
Къызла къабыл кёрдюле,
Жыйында таматала
Той эркинлик бердиле.

Эки сагъат узуну,
Той барады къызыныб,
Хасан да къууанады,
Келин келтирген сунуб.

Аны эси, сагъышы
Кёб затха бёлюнеди,
Кюз артында тойлары
Кёзюне кёрюнеди.

Кёзюне кёрюнеди
Фатиматны кетгени,
Ол къызладан жашырын
Сюйюб ийнар этени.

Жюрегини жартысы
Бёлюнеди Хасанны:
Жанындан суйген тенги
Элге кетеди аны.

Къобуз таууш, къарс уруу
Тийрени зангырдатад,
Жыйын къууанч этгенин
Хар кимге ангылатад.

Тюз тебсеу бара-барыб,
Лезгинкагъа айланад;
Алай не тюрлюден да
Абизех той сайланад.

Абизех той баргъанда,
Сёлешир онг болуна,
Жаш да, жашырыб, кызыны
Къагъыт берир къолуна.

Къагъыт хазыр болмаса,
Сёлешир къулагъына,
Кёбден бери сакълагъан
Сюймеклигин сагъына.

Тюз тебсеу ойумлукъду,
Абизех а — суймеклик,
Шинтик ойун — лакъырдад,
Лезгинка уа — жигитлик.

Абизех тойну эте,
Бир ызгъа тизилише,
Экеу-экеу баралла
Жорта, тохтай, сюрюше.

Жашлыгъын эскертирге
Омарны чакъырдыла.
Ол тебсерге чыкыгъанда
Къарсны бютюн урдула.

Абизехни ызындан
Тюз тебсеу башланады.
Къарт болса да, Сырмахан
Тойдан юлюш алады.

Ол Омарны аллында
Къубулуб сюзюледи,
Алай намысын, сыйын
Ёр тутаргъа биледи.

Къарт Омарны тебсеюю
Эриклеуча кёрюнед,
Саны сабыр барса да,
Таулу жүрек жериндед.

Кертиди, ол, Хасанча
Секириб, чанчылмайды,
Къарс не бек къагъылса да
«Осса!» — деб кычырмайды.

Болса да, кьол ойната,
Тибсейди алларында,
Алыкъя уа баралад
Аякъ бурунларында.

ХІІІ

АХШЫ ЖОЛГЪА!

Заман болду кетерге.
Хорлау тойну тыйдыла.
Элге барлыкъ жыйынцы
Чакъырдыла, жыйдыла.

Башланды саламлашыу,
Бир-бирлерин ашырыу,
Къалгъанла баргъанлагъа
Кьол булгъау эм баш уруу.

Атланганла айтдыла:
«Хайдагъыз, сау къалыгъыз!»
Къалгъанла жауаблалла:
«Ахшы жолгъа барыгъыз!»

Къызла минген грузовик
Энди кетди, узайыб,
Жашлагъа уа саугъагъа
Жукъа тютюнчюк жайыб.

Алай, Хасан алгъанды
Фатиматдан бир саугъа.
Хасанны жүрегине
Салырча къайгъы, къаугъа.

Акъ палаток алгъанд ол,
Мудах къараб кёзлери,
Къыйырына жазылыб
Эски жырны сёзлери:

«Лаула, лаула лаулагъа,
Кюн тийгенди таулагъа.
Елгенлеге мен бармам,
Сең да къойма саулагъа!»

Ю Ч Ю Н Ч Ю К Е С Е Г И

I

ТАШЫУУЛ

Жулдузлача себилиб,
Олтурушхан гебенле,
Жаунну, кюнню сынай,
Къаралырла, чёгерле.

Жашил, терен алысын
Тёб-тёгерекни алыр,
Кёб тургъан гебен орун,
Къотур тамгъалай, къалыр.

Эски гебенни туюбу
Мугутланыр, терк чирир.
Ана-чычхан юйасын
Анда этерге кирир.

Гебен элпек болса да,
Чек туююлдо кюз ишге,
Бичен таза тюшмесе,
Антаугъа, аракъ тишге.

Эй, гебенле — галласла,
Чекдогюз, саргъалдыгъыз!
Сау ыйыкъны ичинде
Ташылмай нек къалдыгъыз?

Къышха халжар битгинчи
Турдугъуз, мудахланыб.
Аны ючюн жыйыннга
Бошуна айыб салыб.

Уста малчы таб къурайд
Халжарланы — бауланы,
Ыстауат седиреуге
Болдурмай сылтауланы.

Томуруб, жарыб, жонуб
Аркъалыкъ, араб салыб,
Кенг къадама халжарны
Къурайдыла къадалыб.

Жерк агъачны жонганла,
Жонаргъа бек кюсейле.
«Жерк'а — балтагъа —
къуйрукъ,
Къолгъа сары жау»,—дейле.

Бёлек жыйың къармашыб
Жангыртды халжарланы;
Къыш мекамлары битди
Къойланы, тууарланы.

Гузабасыз, ийнамлы
Башланады ташыуул,
Сабырча кёрюнсе да,
Дырындача, муштухул.

«Цо-цо, ло-ло, дал, хайт «-дей
Жегелле ёгюзлени,
Гебен ызгъа алдыра,
Тёшлемлени, Тюзлени.

Атла да, пырх-чырх эте,
Гебен тартыб баралла,
Токалашла, бурулуб,
Гебен ызда къалалла.

Къалалла, башха болмай,
Юзмелтлеча чулгъаныб,
Алысын кырдык бла
Топуракъгъа булгъаныб.

Къарасырт, боз чычханла
Гебен тубден къачалла,
Жашла сенекле бла
Юйаланы чачалла.

Ким боллукъ эд гебенин
Тартмай, тюзде къалдыргъан?
Чычхан, гылыу юйагъа
Биченлерин алдыргъан?

«Къошла» гебен тарталла
Къалар жерге учуруб,
Жашла чыбыкъ силдейле»
Жегнулеге кычырыб.

Гюрюлдеген гебенле
Букъу къоя келелле.
Ала басхан кырдыкла,
Шош къоба, тюзелелле.

Ылыкгим болгъан кырдык
Кёб мычымай, тирилir.
Аны суйюб отларгъа
Жайлыкъдан сюрюу келир.

Гебен тартыу да ишди,
Алай къалау кыйыңды.
Болса да мында жыйын
Аты чыкыгъан жыйыңды.

Жугъутуркёз, чал Омар
Отлукъ ташдан биз этер.
Жыйын сюйген Хасан да
Жаннган ёртенден ётер.

Бирле гебен тарталла,
Бирле бичен быргъайла,
Тишни гупбур жанларын
Сенек бла тырнайла.

Хасан бичен сермесе,
Гебен чёгюб къалады,
Тиш башына учурса,
Омар къагъыб алады.

Намыслыды, сыйлыды
Тишни тюз къалай билиу.
Къарыулугъа сынауду
Тиш тюбюнден итиниу.

Сейир дтойюлд, жюгюне,
Бичен атханда арыу,
Бет сыфаты кызарыб,
Терлегенлери барыу.

Жыйында алф жигерле
Аракъланы сырдыла,
Гырмык, балас да салыб,
Сыртларын бастырдыла.

Бичен тегереклеге
Ыскындыкла этдиле.
«Энди хили болмаз», — деб,
Рахатланыб кетдиле.

Сенек, бахса кетюрюб,
Кетдиле кьошларына,
Бек хычыуун керюнюб,
Иш бошалыу барына.

Жайлыкьгъа хапар бериб,
Чакьырыб малчыланы,
Жыйын элге барады,
Кьошда кьойуб аланы.

II

МАЛ АШЫ — БЕРЕКЕТ БАШЫ

Бичен ишин тындырыб,
Жыйын келед элине,
Сиз таныгъан чалмыйкь
Алларында керюне.

Миннген грузовиклери
Жан-жанына чайкьала,
Бетжарыкьлы келелле
Саскикёз бичен кьалаб.

Жолугъургъа чыкъдыла
Элни оноучулары,
Ишчилеге къол бере,
Алгъыш айта хар бары.

Силосчу жыйын келед,
«Энди силос битди», — деб.
Правлен таба къайтады,
Биченчилени эслеб.

Башланды саламлашыу,
Къучакълашыу, къол бериу,
Бир-бирни тенг нийетде,
Халал тансыкълаб кёрюу.

Мычымай, тегерекни
Кеч ылызмы алады,
Болса да хар юй сайын
Хауа чиракъ жанады.

Столбалада чиракъла
Сау элни жарытдыла,
Орам къаралдилени
Шарт, ачыкъ танытдыла,

Кёб адам да башлады
Орамдан юйге къайта,
Кенгеш нёгерлерине
«Тынч кечели бол!» — айта.

Кечени кюн алыша,
Талай заман ётгенлей,
Уллу Октябрь байрам
Къуандыра жетгенлей,

Эл жыйылды билирге
Къайсы жыйын алдагъын,
Толу тергеуге алыб,
Сабандагъын, малдагъын.

Энчи тергеб къарайла
Мал ашланы планына,
Ишни игилигине,
Кёблюк, азлыкъ санына.

Айыбсыз, кёб ишлеге
Талай махтау салдыла.
Алай биринчи жерни
Биченчиле алдыла,

Юлгюлю, жигер барыб,
Чалгъы, бичен ишлери,
Иш низам кётюрюлюб,
Мёхеллик тайыб кери.

Эришдиле тауланы
Колхозлары, эллери,
Эки жылгъа болурча
Ишлеген биченлери.

Колхозну элпек болду
Силосу эм бичени.
Дагъыда рысхысыңы
Такъыр туююлдю эни.

Эки жылгъа тынч жетер
Бу колхозну мал ашы,
Мал ащы уа малчыгъа
Болад берекет башы.

* * *

Колхозгъа дери кюнле
Такъыр кебде бардыла.
Дыкгы, факъыр жашауда
Халкъгъа бушуу салдыла,

Октябрны жарыгъы
Жарлы халкъгъа жетгинчи,
Сабанчыны, малчыны
Баш эркинли этгинчи,

Эсимдед бир жарлыны
Бичен тилей баргъаны,
Хатыр табмай кишиден
Адыргыгъа къалгъаны,

Кётюремден ёлгени,
Ашсыз къалыб, ийнеги,
Анга шош жилигъаны
Ач, жалангач юйдеги.

Энди колхоз жашауда
Жарлылыкъ, кытлыкъ
буумаз;

Адам адамны эзген
Залимлик, зорлукъ туумаз.

III

САУГЪАЛАУ

Колхозну таматасы
Колхозчула аллында,
Доклад эте турады
Клубну эркин залында.

Ол айтад колхоз ишни
Хар тюрлюсю толгъанын,
Колхозуна ишлеуде
Кимле алчы болгъанын.

Айыу кибик ишлеген,
Бёрю кибик ашагъан
Махтаулуду жыйында
Жарыкъ кёллю жашагъан.

Ишни сёзю тынганлай
Саугъалау башланады.
Хар махталгъан колхозчу
Сыйлы саугъа алады.

Берилелле саугъагъа
Ахча, къумач, кийим, мал,

Къарс уруудан зангырдай
Халкъдан толу бийик зал.

Къызыл стол жанына
Кезиу-кезиу жетелле,
Саугъаланы алгъанла
Быллай алгъыш этелле:

«Сау болсун Совет выласть,
Халкъгъа тенг жашау салгъан!
Сау болсун компартия,
Тюз жолну элтиб баргъан!»

Алгъыш къыллы къоймайын,
Ишлерге борч алалла,
Эски иш мардаладан
Бийик марда салалла.

Жыйылыуда сайланды
Алчыладан алчыла.
Ол къауумда болдула
Сабанчыла, малчыла.

Айырдыла аланы
Москвагъа барыргъа,
Эл мюлк выставкасындан
Сынау, ойум алыргъа.

Жыйылыуну ызындан
Бир ыйыкъ да озмайын

Ахшы ишни болжалын
Сырафына созмайын,

Кёб жигер, нёгер болуб,
Жюреклери къууана,
Къууаннгандан кёзлери
Ишара, кюле, жана,

Делегатха кетдиле,
Москвагъа жетдиле.
Аубекир, Омар, Хасан,
Нух, Фатимат, Сырмахан.

Майдаллары жылтырай,
Москвадан къайтдыла,
Колхозда жыйылыуда
Кёб акъыл сёз айтдыла.

Жазны, кюзню борчлары
Аперимли толдула,
Алчыланы ишлери
Халкъгъа юлгю болдула.

IV

эки суюген бир болду

Суюген суюгенин этер,
Жигер муратха жетер.
Арбазында Хасанны
Сау кечени, сау тангны

Жырлау, алгыш, тауушлу
Той кызыныб барады,
Жетген кызгъа, жашха да
Энчи кьууанч салады.

Хычыуунду жарыкълыкъ
Тенгле ичинде, ойунда.
Тенгле суйюб тебсейле
Фатиматны тойунда.

Кепчи, теке къаб кийиб,
Агъач сауутла тагъыб,
Низам бузгъан жашланы
Сырт букьуларын къагъыб,

Кийиз къамичи бла
Жетиб-жетиб урады.
Сора, сакъалын силдей,
Ол макъыра турады.

Огъурлу, жарыкъ къартла
Жыр айталла, олтуруб,
Жангы эркин отоуну
Кьууатлыкьдан толтуруб.

Кезиу алгыш этелле
Эки суйген жюрекге,
Бирча «амин» айталла
Ала ючюн тилекге.

Жангы рысхысы кёбдю
Колхозчуну юйюнде.
Къууанч нёгери болсун
Аны дайым кюнюнде.

Эки суйген бир болду.
Энди тыйдым хапарны.
Суйгенлени тойунда
Санамайма не барны.

Ким да, мындан кёб айтсам,
«Жаншакъ кёре эдим», — дер.
(Анса, азмы безитдим?)
Окъуучум, кечгинлик бер.

САБИЙЛЕГЕ

БАРАЛЛА ЖАШЛА

(Скаткинча)

Жол барыуну жырчыгъын,
Жел, жырлаб башла!
Жерни тинтиб кёрюрге
Баралла жашла.

Хар бир къанатлыланы,
Хар бир гюлени
Жазабыз, унутмайбыз
Кёрюннгенлени.

Чапыракъны, бутакъны
Альбомгъа салыб,
Окъургъа деб жыйабыз
Барын, къадалыб.

Къайда не таш болгъанын
Шашмайын эсле,
Ким билед, бир жангы зат
Ачарбыз дерсге.

Ким биледи, ташкёмюр
Мында ачылыр,
Ким, биледи, атыбыз
Шахтагъа аталыр.

Ташны, кырдыкны, жырны —
Барын шарт этиб,
Робиндзонла болурбуз
Кёб жерге жетиб!

Жол барыуну жырчыгъын,
Жел, жырлаб башла!
Жерни тинтиб кёрюрге
Баралла жашла.

1957

БАРАБАН

Пионерле туйелле,
Жюрютюрге суйелле.

Къолдан къолгъа ётеме,
Дангыр-дунгур этеме.

Туйселе, дауурлайма,
Къалтырайма, жырлайма,

Къызыл байракъ негерим,
Бек алда болур жерим.

Барабанма, барабан,
Тынгыласын хар адам.

Отрядда хар заман
Алчы болуб бараман.

Отрядда сайланган,
Ариу ызда айланган,

Окъуу ишинде алчы
Болалыр барабанчы.

1930

ЖАЛЧЫ МУСА

Бузоучу жашчыкъ Муса
Бузоула сюрюб бара:

«Биш! Биш! Кюйдюрдю
мурса

Апба, бери бир къара...

Бузоучукъла чочуйла,
Терен хансдан чыкъмайла.
Инчиклерим ачийла,
Аякъларым тутмайла».

Ол заманда жашына
Къарт атасы, ышара,
Бёркюн кийе башына,
Бу сёзню айтды, бара:

«Жашым, сен болма
къоркъакъ,

Мурсалагъа хорлатма;
Бузоуларынга бол сакъ,
Жашгъа-къушгъа

алдатма».

* * *

Жазыкъ жалчыны жашы
Мурсалагъа кюйгенди,
Кѣб кюнню аны башы
Къыйынлыкъгъа тийгенди.

Болмайын ишден файда,
Жилай, жунчуй ёсгенди,
Жалчыны жашы байда
Малчы болуб кетгенди.

Октябрь уруб жетди,
Дуньяны сингилдетди,
Зорлукъ бугъоу ууалды,
Унукъгъан халкъ къууанды.

1929

ОКЪУУДА ЭРИНЧЕКГЕ

Окъуу иште эринчек!
Неди бу мытырлыгъынг?
Айыбны тийирмесек,
Былаймыды турлугъунг?

Эртденликде окъургъа
Бек артда сен келесе.
Ай, айыб болсун санга:
Эрингенден ёлесе!

Къызыл байракъ, кюшсюнюб,
Санга къараб, ишарыр.
Мытыр къолдан ычхыныб,
Отличниклеге барыр.

Эй, эринчек, къоб, силкин,
Кёзлеринги да жандыр!
Окъуу ишге къадалыб,
Жигер атламла алдыр!

1938

КИТАБНЫ ТИЛЕГИ

Ай, хай, маржа, къайдан тыщдюм къолунга?!
Не хатам бар эди сени жолунга?

Алгъан эдинг, ахча бериб, къууаныб.
Элтген эдинг, жангы портфелге салыб.

Бйыкъ озмай, шакъа къуйдунг бетиме,
Бармакъ кирлеринги жакъдынг этиме.

Ичинден къагъытла жыртыб аласа,
Жазуума жау тамгъала саласа.

Сакъ болмай, юсюме суусун тегесе,
Мюйюшлеримми, сындыра, бюгесе...

Тилейме, тилегиме тынгыласанг ,
Айтхан сёзлеримми тюз ангыласанг,

Суйюб мени, тенглеринге суйдюрсенг,
Тышымдан да газет къабтал кийдирсенг,

Къарыныма карандашла салдырмай,
Санларыма тозураулуку алдырмай.

Юсюме сууну, шакъаны тамдырмай,
Ичимми да тышыма айландырмай,

Сыйлы кёрюб, ачыб къара ичине:
Болушурма, илму бериб кючюнге,

Хар къагъытым шиякыды, къазалсанг.
Ол санга саугъады, иги къадалсанг.

Таб жүрютсенг, седиреуден солурма,
Жарыкъ берген кёз чырагъынг болурма

Бек тилейме мени суююб окъурну:
Дарман болуб, сау этерме сокъурну.

Окъуулуну халкъ бек сыйлы кёреди,
Бир алимге минг жахилни береди

1957

ЖАЗ-БАШЫ

Къышдан колхоз таб къурады
Жаз-башына халланы.
Кюн сыртларын къыздырады
Мулхарлада малланы.

Къар къышхыда кѣб тургъанды
Боран тѣбеле къалаб.
Энди уа жер къаралгъанды,
Кесиң къардан тазалаб.

«Акъмыйыкъ къонакъ» кетеди,
Акъ къадыргъа мингенлей.
«Жашил жыйрыкъ» да жетеди
«Балдражюзню» туйгенлей.

Къыш чимдиуле къалгъандыла.
Эрийле буз орамла.
Ырхыла ыз алгъандыла.
Энди болмаз боранла.

Эштемисен! Ырдычыктыла
Шурулдайла, шурлайла.
Терекде да чыбыкчыктыла
Кыуанч эте жырлайла.

Школлада да жашла, кызыла
Шеф маллагы баггалла.
Чегетде да кепор бузла
Эриб, суугы аггалла.

Топай таб асыраганды
Конёкларың, чанасың.
Кыш, жайдача, сылаганды
Шефге тутхан танасың.

Кюн да узунга кыалганды,
Жерге жылы береди.
Хауа бек жылы болганды.
Энди жаймы келеди?

1938

КЮЗ-АРТЫНДА

Терекледе көгетле
Бары бишиу алдыла.
Жашил кырдык чегетле
Мычымай саргъалдыла.

Акъ халыча, губу ау
Желде кетиб барады,
Къауурагъа, чырпыгъа
Шош тагъылыб къалады.

Аякъларын узатыб,
Къанатларын тынч къагъа,
«Къырыу» эте, зурнукла
Учадыла юг таба.

Кюн кысхады. Къой сюрюу
Отларгъа къадалады.
Ташыуулчу жыйында
Аракъ тишле салады.

Машинала тизилиб,
Ары-бери ётелле.
Къалау-къалау тирликни
Ауур жюклеб кетелле.

Школчула, дерсен сора
Сабанлагъа баралла,
Колхозгъа да болушуб,
Махтау, ысбас алалла.

Къадалсын хар окъуучу
Терен окъуу алыргъа,
Ленинни осуятын
Бузмай, алгъа барыргъа.

1932—1938

НАЗЫЧЫКЪ

Жашилкѣлек — назы терек
Тик чегетде ёседі.
Жел къакъгъанда сюрюшерек
Болуб, шош къаймишеди.

Жаш назычыкъ ары-бери
Ийилиб, баш урады.
Аны тикде ёсген жерин
Акъ къар басыб турады.

Чѣрчек Хамит ёрлей барыб,
Назычыкъны кѣреди,
Тюз тюбюнден кесиб алыб,
Баш энше жибереди.

Тюб-баш ура, тик чегетден
Сылжырайды назычыкъ.
Ол тѣнгерей, тырнай кетген
Тѣшде къала жазычукъ.

Жаш назычыкъ, келе-келе,
Акъсыл жардан чынгайды.
Курт къаланган акъ тѣбеге
Жашил чырпысын жайды.

Хамит келеди тигелей
Назычыкъны къатына:
«Жангы жылгъа саугъаса»,—дей,
Къууана сыфатына.

Ол назыны, жарашдырыб,
Къол-чанагъа салады.
Энди тартыб, къарны жырыб,
Элге кетиб барады.

Хамит жетди, аз къызарыб,
Чаначыгъын тартханлай.
Ол кечени юйде къалыб,
Мектебине къайтханлай,

Жулдуз салыб тѣпбесине,
Мектебчи, къызла, жашла
Орнатдыла зал ичине
Назыны, кѣб накъышлаб;

Аны тѣб-тѣгерегине
Къагъыт сынжыр такъдыла,
Акъ къар керекли жерине
Мамукъ себиб атдыла.

Бутакълада къалтырайла
Жангыжылгъы саугъала,
Кёз къамата жылтырайла,
От жилтин сыфат ала.

Ойун, той да кызынады
Назы терек къатында.
Къууанчлыкъ алгъышланады
Жангы жылны атында.

Дед Мороз да саугъаларын
Сабийлеге береди.
Эски жыл кетиб, жангы жыл
Алгъыш айта келеди.

1948

АЛИМ БЛА АНАСЫ

(Юзюю)

А л и м:

— Амма, амма! Не этейим?
Тынгылачы сёзюме!
Қъайры кёрге кетейим?
Қир тюшгенди кёзюме!

А н а с ы

— Жашым, сен кьоркьгъан этме,
Кёзюнгден тайар ол кир.
Ашыгъыб кёрге кетме,
Жерге къараб юч тюкюр...

Шыты тил бла жууб,
Кёзден кирни ташлады.
Тилден бир палах тууб,
Кёз да ауруб башлады.

Тазалыкъны суйюгюз!
Докторлагъа барыгъыз
Қирсиз турсун юйюгюз,
Қъууанчылыкда жарыгъыз!

1958

АЛМА ТЕРЕК

Алма терек турады
Жемиш басыб, сирелиб,
Ауур бутакъларына
Чыпынчыкъла тирелиб.
Чыпын тиреу тѳреди,
Бутакъ сыныб кетмезге,
Алма басхан терекге
Кѳб сырафлыкъ жетмезге.
Сары, кѳлан алмала
Эртден чыкъда жаналла,
Кѳатларына жалласанг,
Дух ийсден алалла,
Алмаланы кѳбюсю
Кюзге бишиб жетеди.
Желчик кѳакъгъанлай, агъыб,
«Тыпар-тупур» — этеди.
Алма терек орнатыб,
Есдюрюрге керекди:
Алма терек адамгъа
Бек файдалы терекди.

БЕРТ ГУРТУЕВ

Берт Гуртуев белгили жазыучуларыбызданды, ана литературабызда отуз жыл ишлейди. Поэт анча жылны ичинде ана тилине, халкына, кыралына кыулукъ этиб келеди. Отузунчу жылда окъуна аны чыгъармалары, артыгыракъ да жырлары, тау элдеде, бютюн да школчуланы арасында, бек белгили эдиле. Мен школа окъугъан заманымда Берт Гуртуевну жырларыны кёбюсюн билиучюм эсимдеди. Биз, школчула, Майны, Октябры байрамларына да Саид Шахмурзаевну, Берт Гуртуевну жырларын жырлай, чыгыб тургъанбыз. Ала хар ким да ангыларча формада этилиб, уллу кыйматлы темалагъа — Октябрь революциясыны, халкыны азатлыгъыны, социализм ючюн кюрешиюну, кыралыбызны сакълауну, аны кючюн, байлыгъын да кётюрююну юсюнден—жазылгъанлары себебли, ала халкыгъа синген эдиле. Поэтни ол жырларыны, заманына кёре, кыйматларын эш этерге кюрешсек, биз терс болур эдик.

Бир бёлек жыл мындан алгъа болгъан затлагъа кеслери ни заманларына кёре кыараргъа керекди.

Берт Гуртуев бизни малкыар поэзияны мурдорун салгъанладан бири болуб, жаш литературабызны айнытыуда, аны отун тиргизюде кыйматлы иш эткенине шек жокъду.

Биз, ишни керти болумун айтыу, белгилеу бла бирге, ол кезюде ишлеген жазыучуларыбызгъа бир тюрлю айыб салыргъа боллукъ туююлбюз. Аланы чыгъармачылыкъ ишлеринде кыарыусуз жерлерин ачыкъларгъа сёзсюз керекди. Алай ол кыарыусузлукълада аланы терсликлери жокъду-аны да ачыкъ айтмасакъ жарамаз, жангылырбыз. Ала малкыар литератураны биринчи атламларыны кезююнде ишлегендиле, кыолларындан келгенни айаб кыймагъандыла, халкыны культурасын ёстюрюрге кюрешгендиле. Ала, малкыар литератураны мурдор ташларын салгъанлары ючюн, сау болсунала дерге бизни борчубузду.

Ол кыауум жазыучубуз жалаң да поэзиягъа талпыныб кыалмай, хар жанрда да жазаргъа кюрешгендиле, аланы

чыгъармаларыны ичинде проза, пьесала, критика статьялары да бардыла. Биз ол затланы барысын да иги билирге керек-биз. Кесинден алгъа ишлеб келген жазычуланы затларын иги билмей, ала салгъан жол ызыны иги танымай, аланы болушлукларына тайанмагъанлайын, бир жазыучу да болалмайды деб, алай актыл этеме. Кязимни къой да, Саид Шахмурзаев, Салих Хочуев, Берт Гуртуев дагъы да башхалары да, бизни малкъар литератураны пионерлери болуб, халкъыбызгъа ахшы иш эткендиле литературабызны, ана тилибизни аяагъы юсюне салгъандыла. Биз, литературагъа аладан сора къармаша башлагъан жазычула, ала тиргизген отну тегерегине жыйылыб, жылыныргъа онгубуз болганды. Биз барыбыз да Малкъарны фольклорундан, уллу орус литературадан юйренгенбиз, энгда да тохтамай юйренебиз, алай кесибизни тилде бек алда жазыб башлагъан, жол салгъан жазычуланы ишлерини бизге болушлугъун, магъанасын унутсакъ, не да тийишлисинден энш этсек, терс болурбуз.

Берт Гуртуев 1910 жылда, Акъ-Суу элде, жарлы юйдегиде туугъанды. 1919 жылда атасы, анасы да ёлгендиле. Берт ёксюз къалыб, ачлыкъ, жалангачлыкъ да сынаб, байлагъа жалчы болуб, кёб кыйынлыкъ кёргенди. Аны совет власть окъутуб тюз жолгъа салганды, Берт бек жашлай жаза башлагъанды.

Отуз жылыны ичинде Берт Гуртуев литературабызны къурау, ёстюрюу ишине тохтамай къатышыб келеди. Ол кесини чыгъармаларын жазгъан бла къалмай, таулу школлагъа дерс китабланы жарашдыруу бла да кёб болушлукъ бериб турады.

Совет Атажуртубузну бек кыйын кюнлеринде, — гитлерчи фашистле къыралыбызгъа чабхан заманда — коммунист Берт Гуртуев, солдат шинельни кийиб, къолуна сауут алыб, къыралын къорууларгъа Совет Аскерге кетиб, кюнюн, жашауун да аямай уруш этгенди.

Берт Гуртуев ана тилини иги билгенин, аны чыгъармаларында тилни шатыклыгъы сезилгенин биз бир бёлек жыл мындан алгъа окъуна айта келгенбиз. Кертиди, тилни осал билген адам Пушкинини юсюнден былай айталлыкъ туююл эди:

Садакъ окъча, жырлаб чыкъгъан сёзлери
Алжымайын душманланы урады...

Иги закий кюйде айтылганды! Поэтни бары назмулары да аллай даражада болсала, бизге уллу кыуанч болур эди. Аны кёб затлары, таб Пушкинни юсюнден ол назмусуну окъуна бир кыауум тизгинлери, ол даражадан иги да тёбенидиле. Ол затда фахмулу поэтни азыракъ ишлегенине, излегенине шагъатлыкъ этеди.

Берт Гуртуевну 1940 жылда жазгъан «Жаз келир» деген назмусун окъугъанлай окъуна, авторну фахмулулугъуна, дуньяны суратлай билгенине ийнаныр эдик. Ма ол назму:

Жел урады, кыамишлени ёкюртюб,
Къар тугулну тёбеледен секиртиб,
Жолоучуну эрнин, бурнун кыабады,
Сай ёзенде, гуу-гуу эте, чабады.
Онг жанындан урса, солгъа ётеди,
Къарыусузну кём-кёк этиб, кетеди.
Быллай бетсиз сууукъ желни тыйаргъа,
Аны тийишли кебине жыйаргъа
Кётюрюлюр кызыл кюн кюнчыгышдан,
Жайны жууукъ этер бу сууукъ кышдан.
Буз жагъала, эриб, суугъа агъарла,
Тал терекле мычымайын чагъарла,
Кюнлюмлеге жашил кырдык тётюлюр,
Чегет суудан буз гуржаба сётюлюр,
Тылпыу этерле хар бир сюртю жерле,
Чыпчыкыла да, кыууаныб, чууюдерле.

Быллай ахшы затны жазаргъа кёолундан келген поэт, оналты жыл ёткенден сора:

Ишлер ючюн эринмегиз,
Халкъгъа аман кётюнмегиз, —

деб, къарыусузуракъ тизгинлени жазганды. Ол, мени сартымдан, кесини чыгъармачылыкъ ишине бир-бирде сакъ болмагъанын белгилейди. Мен Гуртуевну жетишимсиз жерлерин, аны назмуларында жепилени юсюнден айтханым аны юйретирге кюрешгеним тютюлдю. Мен ол затдан кериме. Гуртуевну мен юйретир кереклисиз жокъду. Алай кимни ишинде да шарайыбла кесинден эсе башхалагъа иги эсленидиле да, мен да Берт шуйохума аны ишинде мен эслеген бир бёлек шарайыбларыны юсюнден аны себебли айтама Алайсыз ишибизни алгъа бардыраллыкъ тютюлбюз.

Берт Гуртуев бу арт жыллада алгъындан иги жазгъанына, аны усталыгъы ёсгенине да сёз жокъду. Ол затха «Жарыкъ танг», «Чалгъычыла» дегенча чыгъармалары шагъатлыкъ этедиле.

Болмасын халкъымда къара кийгенле,
Жарашмайын бир-бирлерин туюнгенле.
Сау болсунла жарыкъ тангны ийгенле,
Хар миллетге шуйохлукъну суйгенле!

Барыбыз да Бертни 1957 жылда жазылгъан бу тёрт тизгинин кёлюбюзден билиб, эсибизде тутсакъ, аман болмаз эди!

«Чалгъычыла» деген жангы поэмасы Берт Гуртуевну бек мажал, бишген затларындан бириди. Халкъны жашауун андача кенг Гуртуев бир заманда да кёргозтмегенди. Поэмагъа реализмни мухуру тынгылы салыннганын кёребиз. Анга бизни халкъыбызны ишлеую, жашау халы, къылыгъы, ойуну, кюлкюсю, чамы киргендиле. Аны себебли поэма кенг магъаналы чыгъармады. Бизде реализмни поэма аз болгъанын унутсакъ жарамаз. «Чалгъычыла» деген поэманы образларында тенгледирiuлеринде да кючлю жерлери кёбдюле. Сёз ючюн:

Аны жохар чалгъысы,
Чыкъ агъызыб, барады.

Не да:

Тынчыгъан гыбытлыкъны
Бичакъ бла къыргъанлай.

Дагъы да:

Тешикли къауурала
Керохча атылалла.

Быллай тизгинле не къадар кёб болсала, поэзиябызны онглу болгъаны, ёсгени ол къадар бир белгили боллукъду.

Башында айтылгъаныча, малкъар литератураны аякъ юсюне салыуда Берт Гуртуевну къыйыны кёбдю. Аны себебли Гуртуевну, чыгъармачылыкъ ишин багъалаб, 1957 жылда Совет Правительство «Сыйлылыкъны белгиси» деген орден бла сауғалагъанды. Бусагъатда поэтни хайт деген кезиуюду. Ол эндиге дери чыгъаргъанларындан эсе да иги затла жазарына ийнанабыз.

КЪАЙСЫН КУЛИЕВ

Июль, 1958,
Нальчик

БАШЛАРЫ

ЖЫРЛА

Ленинни жыры	5
Октябры жыры	6
Жол жыр	8
Кёз жарыгым — СССР!	11
Кировну жыры	13
Комсомол жыр	14
Сюрюючюню жыры	15
Колхоз жыр	16
Махай эфенди	17
Къошай	19
Аскерчилени жыры	20
Партиягъа	22
Колхоз жашау	24
Тансыкъ болама	27
Кюсеме, жаным	29
Узакъ Востокда	31
Сюймеклик лирикалы жыр	34
Сюйгенлени жыры	35

НАЗМУЛА

Жарыкъ танг	37
Совет байракъ	40
Шуйохлукъгъа чакъырады	43
Областда советлени 8-чи съездине	46
Ликпунктлагъа жюрюгюз	48
Ичгичиге	50
Бирлеширбиз	53

Гудукъан	55
Жашилкъабтал	57
А. С. Пушкиннге	60
Тау суу	64
Базалет кёл	69
Алишер Навоиге	71
Къартны осуйаты	72
Уу жилинны эзерге	75
Билчи, Сирануш	78
Эки да Катюшагъа	79
Зулмучула	80
Къурч къабханнга тюшдюле	84
Жаз келир	85
Тёрт сахар	86
Саугъала	89
Тогъузунчу Май	91
Хорлау	92
Къорасынла урушну кюсегенле	94
Сын-таш	98
Мамырлыкъ ючюн	100
Совет Аскер	102
Жангы жылда алгъышым	105
Жолдашыбыз Аتكъайгъа	107
Республикам, санга махтау!	108
Устазым Шахмырзагъа	110
Алгъышлайбыз	111
Кязимге	115
1-чи Май	117
Поэтке	119
Сейир тюйюлдю	121
Тютюнчук	124
Туугъан сахарым Нальчик	126
Къаядагъы жазуу	132
Унутма	135
Тёрт ёмюр	136
Малкъар назмучуланы юсюнден	138

ПОЭМАЛА

Жангы жашау жолунда	142
Чалгъычыла	149

САБИЙЛЕГЕ

Барабан	219
Жалчы Муса	220
Окьюуда эринчекге	222
Китабны тилеги	223
Жаз-башы	225
Кюз-артында	227
Назычыкъ	229
Алим бла анасы	232
Алма терек	233

Берт Измайлович Гуртуев

ЯСНОЕ УТРО

На балкарском языке

Редактор *К. Ш. Кулиев*
Художник *П. Г. Пономаренко*
Худ. редактор *В. С. Овчинников*
Техн. редактор *Т. М. Барги*
Корректор *Х. А. Кулиев*

Сдано в набор 6/IX 1958 г. Подписано к печати 30/IX 1958 г.

Бумага 70×108¹/₃₂. Физ. печ. л. 7,5+0,03 л. вкл. Усл. печ.

л. 10,27+0,04 л. вкл. Уч.-изд. л. 6,72+0,02 л. вкл.

Тираж 500 экз. Заказ № 276. 401667.

Кабардино-Балкарское книжное издательство
Нальчик, Театральная, 6.

Типография им. Революции 1905 года
Министерства культуры КБАССР
Нальчик, Театральная, 6.

Цена 3 руб. 95 коп.